

PRÁVNÍ MONOGRAFIE

Odpovědnost za ekologické škody v občanském právu

JINDŘICH PSUTKA

Wolters Kluwer
Česká republika

Vzor citace: PSUTKA, J. *Odpovědnost za ekologické škody v občanském právu*. Praha :
Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011. 436 s.

Právní stav publikace je ke dni 15. 9. 2011

Lektorské posouzení: prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš – ÚSP AV ČR

JUDr. Petr Tégl, Ph.D. – PF UPOL

© JUDr. Jindřich Psutka, Ph.D.

ISBN 978-80-7357-559-5

Obsah

Seznam použitých zkratk	XI
Slovo o autorovi	XIII
Úvod	1
1 Obecně k odpovědnosti za škodu v občanském právu	5
1.1 Obecné vymezení	5
1.2 Funkce náhrady škody	10
1.3 Předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu	13
1.4 Subjekty náhrady škody	13
1.5 Prameny pro úpravu náhrady škody	17
2 Ekologická škoda – pojem	19
2.1 Obecný pojem „škoda“ v občanském právu	19
2.2 Pojem „ekologická škoda“	22
2.2.1 Nástin možného pojmání ekologické škody	22
2.2.2 Ekologická škoda z pohledu občanskoprávního	24
2.2.2.1 Obecně k pojmu „životní prostředí“	24
2.2.2.2 Životní prostředí z pohledu práva občanského	29
2.2.2.3 Ekologická škoda v občanském právu – shrnutí	30
2.3 Pojem „ekologická újma“ a její vztah k ekologické škodě	33
2.3.1 Obecně	33
2.3.2 Ekologická újma podle zákona o životním prostředí	35
2.3.2.1 Vymezení ekologické újmy podle zákona o životním prostředí	35
2.3.2.2 Vztah ekologické újmy podle zákona o životním prostředí a škody podle občanského práva	36
2.3.3 Ekologická újma a její náprava podle zákona o předcházení ekologické újmě (ve vztahu k úpravě občanskoprávní)	42
2.3.3.1 Úvodní poznámky	42
2.3.3.2 Vymezení působnosti zákona	44

2.3.3.3	Povinnosti provozovatele – prevence a náprava ekologické újmy	52
2.3.3.4	Řízení o uložení preventivních nebo nápravných opatření	55
2.3.3.5	Financování preventivních a nápravných opatření	56
2.3.3.6	Vztah úpravy podle zákona o předcházení ekologické újmě k občanskoprávní odpovědnosti za škodu	58
2.3.4	Náprava ekologické újmy prostřednictvím náhradových a nápravných opatření podle dalších zákonů	62
2.3.4.1	Úvodní poznámky	62
2.3.4.2	Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny	66
2.3.4.3	Zákon č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu	67
2.3.4.4	Zákon č. 254/2001 Sb., o vodách	68
2.3.4.5	Zákon č. 164/2001 Sb., lázeňský zákon	70
2.3.4.6	Zákon č. 289/1995 Sb., o lesích	71
2.3.4.7	Zákon č. 78/2004 Sb., o nakládání s geneticky modifikovanými organismy a genetickými produkty	72
2.3.4.8	Zákon č. 44/1988 Sb., horní zákon	73
2.3.5	Ekologická újma z pohledu trestněprávního	73

3	Předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu	79
3.1	Protiprávní úkon a právně relevantní škodná událost	79
3.1.1	Porušení právní povinnosti	79
3.1.2	Okolnosti vylučující protiprávnost	86
3.1.3	Právně relevantní (zákonem kvalifikovaná) škodná událost	100
3.2	Škoda	102
3.3	Příčinná souvislost	102
3.3.1	Obecně o příčinné souvislosti	102
3.3.2	Postup při zjišťování příčinné souvislosti	105
3.3.3	Ekologické škody a příčinná souvislost	113
3.3.4	Nástin řešení příčinného vztahu v souvislosti s náhradou ekologických škod ve vybraných státech	127
3.4	Zavinění	133

4	Povaha jednotlivých složek životního prostředí v občanském právu	137
4.1	Úvodní poznámky	137
4.2	Věc, součást, příslušenství	138
4.2.1	Pojem věci	138
4.2.2	Dělení věcí	139
4.2.3	Příslušenství a součást věci	144
4.3	Právní povaha jednotlivých složek životního prostředí	146
4.3.1	Vody	146
4.3.1.1	Obecné vymezení pojmu	146
4.3.1.2	Právní povaha vod	154
4.3.1.3	Zvláštní druhy vod	165
4.3.2	Ovzduší	166
4.3.3	Pozemek a jeho součásti	168
4.3.3.1	Obecné vymezení	168
4.3.3.2	Součásti pozemků	169
4.3.3.3	Jeskyně	183
4.3.4	Horniny – nerosty	185
4.3.5	Zvířata (živočichové)	191
4.3.5.1	Obecně	191
4.3.5.2	Zvířata v péči člověka	192
4.3.5.3	Volně žijící živočichové	196
5	Způsob a rozsah náhrady škody	222
5.1	Obecně ke způsobu a rozsahu náhrady škody	223
5.2	Vyčíslení škody	228
5.3	Zvláštní úprava výpočtu výše ekologické škody	231
5.4	Úvaha nad možností satisfakce jako prostředku nápravy ekologických škod	233
6	Promlčení	237
7	Platná právní úprava	249
7.1	Úvodní poznámky	249
7.1.1	Nástin systematiky vnitrostátní úpravy v některých evropských zemích	249
7.1.2	Nástin úpravy na mezinárodní a mezistátní úrovni	253
7.2	Povinnost k náhradě ekologických škod podle občanského zákoníku	255
7.2.1	Obecná odpovědnost za škodu	255

7.2.2	Náhrada ekologických škod způsobených provozní činností podle občanského zákoníku	258
7.2.2.1	Náhrada škody podle § 420a	258
7.2.2.2	Náhrada škod způsobených provozem zvláště nebezpečným	268
7.2.2.3	Náhrada škody způsobené provozem dopravních prostředků	272
7.2.2.4	Náhrada škod způsobených provozní činností v návrhu občanského zákoníku	294
7.3	Náhrada jaderných škod	295
7.3.1	Obecně k východiskům úpravy	295
7.3.2	Povaha jaderné škody	298
7.3.3	Jaderné zařízení	302
7.3.4	Povinný subjekt	306
7.3.5	Povaha odpovědnosti	307
7.3.6	Omezený rozsah náhrady škody	308
7.3.7	Pojištění a finanční záruky	311
7.3.8	Úmluva o dodatkovém odškodnění jaderných škod	312
7.3.9	Promlčení	314
7.3.10	Soudní příslušnost	315
7.4	Náhrada důlních škod	316
7.4.1	Obecně k východiskům úpravy	316
7.4.2	Příčiny důlních škod	317
7.4.3	Povaha důlních škod	319
7.4.4	Povinný subjekt	322
7.4.5	Odlišnosti v úpravě horního zákona a občanského zákoníku	322
7.4.6	Škody způsobené starými důlními díly	326
7.4.7	Sanace a rekultivace a jejich vztah k náhradě důlních škod	327
7.4.8	Zajištění schopnosti hradit důlní škody a sanace	330
7.4.9	Náhrada škody podle zákonů č. 62/1988 Sb. a č. 61/1988 Sb.	330
7.4.10	Nástin náhrady škody podle zákona č. 158/2000 Sb.	332
7.5	Zvláštní případy náhrady škody na některých složkách životního prostředí	333
7.5.1	Náhrada škody podle zákona o myslivosti	333
7.5.1.1	Obecně k povaze úpravy a jejímu vývoji	333
7.5.1.2	Škody způsobené užíváním honitby a škody způsobené zvěří	335

7.5.1.3	Uplatnění nároku za škody způsobené zvěří	342
7.5.1.4	Škody způsobené na zvěři	344
7.5.1.5	Náhrada škod způsobených zvěří podle zákona č. 115/2000 Sb.	345
7.5.2	Povinnost k náhradě škody podle zákona o rybářství	349
7.5.3	Speciální případ povinnosti k náhradě škody podle zákona č. 378/2007 Sb., o léčivech	350
7.5.4	Náhrada za ztrátu podzemních vod	351
7.5.5	Náhrady za poškozování lesa	353
7.5.6	Náhrada škod způsobených v důsledku odvracení krizových situací a stavů a jiných mimořádných situací . .	356
7.5.6.1	Zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému	357
7.5.6.2	Zákon č. 240/2000 Sb., krizový zákon	359
7.5.6.3	Náhrada škody při povodních podle vodního zákona	361
7.5.6.4	Náhrada škody způsobené při zdolávání požáru a jiných záchranných pracích podle zákona č. 133/1985 Sb., o požární ochraně	364
7.5.6.5	Zákon č. 59/2006 Sb., o prevenci závažných havárií	365
7.5.6.6	Smlouvy o spolupráci a vzájemné pomoci při katastrofách, živelních pohromách a jiných mimořádných událostech	366
7.5.7	Škody způsobené na pozemku v souvislosti s oprávněným vstupem nebo výkonem předvídaných činností	368
7.5.7.1	Náhrada škody podle § 127 odst. 3 obč. zák.	368
7.5.7.2	Náhrada škod podle zákona o civilním letectví . .	369
7.5.7.3	Náhrada škod podle zákona o pozemních komunikacích	369
7.5.7.4	Náhrada škod podle zákona o dráhách	370
7.5.7.5	Náhrada škody podle zákona o České inspekci životního prostředí a její působnosti v ochraně lesa	370
7.5.7.6	Náhrada škody podle zákona o nakládání s geneticky modifikovanými organismy a genetickými produkty	370
7.5.7.7	Náhrada škody podle zákona o ochraně ovzduší	371

7.5.7.8	Náhrada škod způsobených v souvislosti se vstupem podle zákona o odpadech	372
7.5.7.9	Náhrada škody vzniklé při vstupu podle zákona o ochraně přírody a krajiny	372
7.5.7.10	Náhrada podle lázeňského zákona	373
7.5.7.11	Náhrada podle zákona o zeměměřičství	374
7.5.7.12	Náhrada škod podle zákona o rybářství	375
7.5.7.13	Náhrada škody podle stavebního zákona	375
7.5.7.14	Náhrada škody podle zákona o elektronických komunikacích	376
7.5.7.15	Náhrada majetkové újmy na pozemcích podle energetického zákona	377
7.5.7.16	Náhrada majetkové újmy na pozemcích podle předpisů o státní hranici a její ochraně . . .	380
7.5.7.17	Povinnost k náhradě škody v souvislosti se vstupem na pozemek podle zákona o zajišťování obrany České republiky	382
7.5.7.18	Náhrada škody v souvislosti se vstupem na pozemky podle vodního zákona	382
7.5.8	Náhrada škod na pozemcích a životním prostředí vůbec podle různých branných předpisů	383
7.6	Nástin povinnosti k náhradě škod způsobených v souvislosti s vypouštěním vesmírných objektů	386
7.7	Možné trendy budoucí úpravy	390

Summary	394
--------------------------	-----

Přehled použité literatury	399
---	-----

Seznam použitých zkratek

ABGB / Obecný zákoník občanský	císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský
atomový zákon	zákon č. 18/1997 Sb., o mírovém využívání jaderné energie a ionizujícího záření (atomový zákon) a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů
horní zákon	zákon č. 44/1988, o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon), ve znění pozdějších předpisů
lesní zákon	zákon č. 289/1995 Sb., o lesích a o změně a doplnění některých zákonů (lesní zákon), ve znění pozdějších předpisů
obč. zák. / občanský zákoník	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
obchodní zákoník	zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
veterinární zákon	zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči a o změně souvisejících zákonů (veterinární zákon), ve znění pozdějších předpisů
vodní zákon	zákon č. 254/2001 Sb., o vodách a o změně některých zákonů (vodní zákon), ve znění pozdějších předpisů
trestní zákon	zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
trestní zákoník	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

zákon o myslivosti	zákon č. 449/2001 Sb., o myslivosti, ve znění pozdějších předpisů
zákon o odpadech	zákon č. 185/2001 Sb., o odpadech a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů
zákon o ochraně ovzduší	zákon č. 86/2002 Sb., o ochraně ovzduší a o změně některých dalších zákonů (zákon o ochraně ovzduší), ve znění pozdějších předpisů
zákon o ochraně přírody a krajiny	zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů
zákon o ochraně zemědělského půdního fondu	zákon č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu, ve znění pozdějších předpisů
zákon o ochraně zvířat proti týrání	zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů
zákon o předcházení ekologické újmě	zákon č. 167/2008 Sb., o předcházení ekologické újmě a o její nápravě a o změně některých zákonů
zákon o rybářství	zákon č. 99/2004 Sb., o rybníkářství, výkonu rybářského práva, rybářské strážní, ochraně mořských rybolovných zdrojů a o změně některých zákonů (zákon o rybářství), ve znění pozdějších předpisů
zákon o životním prostředí	zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů
zák. pr. / zákoník práce	zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů

Slovo o autorovi

JUDr. Jindřich Psutka, Ph.D., (nar. 1979) absolvoval v roce 2002 Právnickou fakultu ZČU v Plzni. Od roku 2004 působí na téže instituci jako odborný asistent, nejprve na katedře občanského práva a od roku 2010 na katedře soukromého práva a civilního procesu, kde se podílí na výuce řady obecných i specializačních předmětů z oblasti soukromého práva. V roce 2004 obhájil rigorózní práci a v roce 2009 úspěšně dokončil doktorské studium obhájením disertační práce. Ve své publikační činnosti se zaměřuje především na problematiku deliktního práva. Pravidelně vystupuje na odborných setkáních a konferencích. Aktivně se rovněž zapojuje do procesu rekodifikace soukromého práva, např. jako člen minitýmu rekodifikační komise Ministerstva spravedlnosti ČR k návrhu deliktního práva (2007–2008) či člen komisí Legislativní rady vlády ČR k návrhu občanského zákoníku (2009). Od roku 2010 působí též jako člen kárného senátu Nejvyššího správního soudu ČR ve věcech soudních exekutorů.

Úvod

Cílem publikace je seznámit čtenáře s problematikou odpovědnosti za ekologické škody v občanském právu. Odpovědnost za narušování a poškozování životního prostředí je tradičně chápána jako problematika regulovaná právem životního prostředí, které je typickým odvětvím práva veřejného. Zdá se tedy, že by měla zkoumaná problematika spadat do oboru práva životního prostředí, potažmo práva správního, do něhož je někdy právo životního prostředí jako jeho subsystém včleňováno. Při bližším pohledu je však patrné, že takové zařazení popsaného tématu není namístě. Základními pojmy celé práce jsou „škoda“ a „odpovědnost za její vznik“, resp. „povinnost k její náhradě“. Odpovědnost za škodu je tradičním, klasickým soukromoprávním institutem. Specifikum zde spočívá „pouze“ v tom, že se jedná o škodu, která má ekologickou povahu. To samozřejmě nebrání tomu, podívat se na téma čistě z pohledu soukromoprávního, resp. občanskoprávního.

Je zřejmé, že postavení občanského práva jako případného prostředku ochrany životního prostředí není bezproblémové. Soukromé právo jistě není tím právním odvětvím, jehož hlavním úkolem by měla být ochrana a udržování příznivého životního prostředí. Občanské právo sleduje cíle jiné. Nic se nezměnilo na Tilschově charakteristice občanského práva jako skupiny právních pravidel, jež se týkají téměř všech poměrů rodinných a převážné většiny poměrů majetkových.¹ I když je toto vymezení možná poněkud zobecňující, vystihuje povahu občanského práva jako právního odvětví řešícího „soukromé (privátní) věci“ jednotlivců, ať už v rámci úpravy statusových otázek, nebo majetkových vztahů. Cílem občanského práva tedy primárně není ochrana životního prostředí. Na regulaci společenských vztahů prostřednictvím občanského práva však lze pohlížet z mnoha úhlů. Disponuje totiž celou řadou instrumentů, které se sice navenek jeví jako prostředky upravující a chránící majetkové vztahy, v konečném důsledku ale mohou směřovat i k ochraně životního prostředí.

Při malém ohlédnutí do minulosti zjistíme, že se nejedná o žádnou převratnou novinku. Předpisy týkající se například úpravy vodního, honebního nebo horního práva dnes tvoří stabilní součást práva správního, popř. práva životního prostředí. Jde přitom o tradiční úpravy s někdy až mnohasetletou tradicí a s často překvapující návazností právních institutů. Nežřídkou přitom bylo

¹ Srov. Tilsch, E. *Občanské právo Rakouské: Část všeobecná*. 2. vyd. Praha : Česká grafická akciová společnost „Unie“, 1912, s. 3.

původní pojetí těchto předpisů jiné. Na rozdíl od jejich dnešní převažující veřejnoprávní povahy měly dříve charakter (z pohledu dnešního nazírání na právní dualismus) často spíše soukromoprávní. Zjednodušeně lze říct, že vztah k vodám či k lesům upravovaly jako majetkový poměr konkrétních osob k těmto statkům (dnes bychom řekli složkám životního prostředí).² Ochrana životního prostředí u nich nebyla sledována prvoplánově, ale byla jaksi sekundární ve vztahu k ochraně vlastnického, popř. jiného majetkového práva, které bylo k těmto statkům vázáno.

Postupným vývojem, zejména s ohledem na bouřlivý technický rozvoj v 19. a 20. století, počala potřeba ochrany životního prostředí stále více vystupovat do popředí. Člověk začal vyvíjet nové průmyslové aktivity takového rozsahu a s takovými dopady na životní prostředí, že jeho právní ochrana, mnohdy jen prostřednictvím stávajících soukromoprávních institutů, začala být zjevně nedostačující. Tento stav vykrystalizoval v závěr, podle kterého péče o životní prostředí není jen zájmem jednotlivce, ale nutně zájmem celospolečenským. Zároveň začaly být chráněny i jiné aspekty než ty přinášející jasný majetkový přínos.³ S touto změnou byl spojen i závěr, že ochranu přírody nelze ponechat jen na vlastníkovi a jeho autonomní vůli při dovolávání se vlastních práv.

Ochranné funkce ve vztahu k přírodě se ujal stát, pochopitelně do značné míry na úkor práv dosavadních vlastníků a pochopitelně s využitím nových prostředků právní regulace, svou povahou veřejnoprávních.⁴ Ochrana je tedy čím dál tím více zajišťována obligatorním veřejnoprávním povolením určitých škodlivých činností, vymezením limitů, stanovením zákazů a povinností, sankcemi za porušení těchto zákazů a povinností atd. Ochrana prostřednictvím klasických soukromoprávních institutů, jako jsou například negatorní žaloba nebo právě povinnost nahradit škodu, se postupně dostala do pozadí a lze říct (s ohledem na výše uvedené), že tento ústup je pochopitelný. Přesto nejde ve vztahu k životnímu prostředí o prostředky přežití či obsoletní.⁵ Stále plní své základní

² Srov. Randa, A. *Právo vlastnické*. 6. vyd. Praha : Česká akademie Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1917, s. 24 an.

³ Srov. Tilsch, E. Ochrana přírodních útvarů. *Právník*, 1907, s. 144: „Že některé útvary přírodní (např.: lesy, vodstva) chráněny jsou z důvodů veřejných proti neobmezenému využívání vlastníkem, jest úkaz starý; dělo se to však jen z důvodů praktických. Hnutí, aby přírodní útvary chránily se i z důvodů vědeckých a estetických, je nové.“

⁴ Srov. Tilsch, E. Ochrana přírodních útvarů. *Právník*, 1907, s. 144: „... Máme tu tedy nový úkaz o postupování práva soukromého momenty veřejnoprávními a další krok k obmezování vůle (zvíle) jednotlivcovy ve prospěch idee vyšší (idee zajímající značný počet vlivných lidí mimo vlastníka).“

⁵ Je však nutné připomenout, že ani opačný názor není výjimečný. Řada autorů pohlíží na náhradu škody jako na institut pro ochranu životního prostředí v širší míře „v podstatě nepoužitelný“. Srov. např. Stejskal, V., Vícha, O. *Zákon o předcházení ekologické újmě a o její nápravě s komentářem, souvisejícími předpisy a s úvodem do problematiky ekologicko-právní odpovědnosti*. Praha : Leges, 2009, s. 23.

soukromoprávní funkce a současně ve většině případů chrání i životní prostředí, byť možná druhotně.

Uvedená východiska naznačují, že zvolené téma přináší celou řadu úskalí, s nimiž je třeba se vypořádat. Občanské právo prostřednictvím svého kodexu, do něhož je z převážné části vtěleno, nepodává mnoho odpovědí na otázku, co je to ekologická škoda ani jak by se za ni mělo případně odpovídat. Za této situace je třeba se uchýlit k vytvoření vlastního přístupu k popisu zkoumaného tématu. Je patrné, že problematika odpovědnosti za ekologické škody v občanském právu představuje oblast značně roztržitěnou a vnitřně nejednotnou. Cílem této publikace bylo provést pokud možno ucelený výklad zvolené problematiky. Výsledkem by měl být text, který umožňuje čtenáři seznámit se se základními tradičními rysy odpovědnostní problematiky s prvky typickými právě pro škody ekologické a pochopit je. Uchopení doktrinárně ustáleného vnímání pojmů „škoda“ a „odpovědnost za škodu“ jako východiska celého zkoumání umožňuje postavit výklad na relativně pevných základech a zároveň vytváří podklad pro rozbor těch znaků, které z „běžné“ odpovědnosti za škodu dělají odpovědnost za škodu ekologickou.

Samozřejmě že ani tak se nelze vyhnout úpravě veřejnoprávní, která je v mnoha ohledech základem pro definování pojmů, navíc nabízí obdobná, paralelní řešení, byť poněkud jinými prostředky a s jinými cíli. Takové postupy a prostředky jsou v práci zpravidla vymezovány jen v základních rysech nutných pro srovnání s úpravou soukromoprávní a pro vymezení jejich vzájemného odlišení. Jejich detailní rozbor musí čtenář hledat v bohatých publikačních výstupech nauky práva životního prostředí, kde tvoří předmět samostatného detailního zkoumání. Je však třeba konstatovat, že v místech, kde je nutné vyjít z veřejnoprávní úpravy, je třeba přebírat z pozice soukromého práva tato východiska – pro nízkou použitelnost práva životního prostředí a jeho závěrů v soukromoprávní sféře – vždy se zvýšenou opatrností.

Tento poměrně rozsáhlý přístup ke zpracování vede nutně k určitým nedostatkům a zjednodušením, jichž si je vědom i sám autor. Jasně vyslovení obecných základů je však s ohledem na roztržitost úpravy pro samotný výklad nezbytné. Že nevěnujeme bližší pozornost některým problémům, popřípadě je popíšeme jen v základech, je nutnou daní snaze o komplexní zpracování. Za současného stavu právní nauky a právního řádu by mohl být na řadu institutů, jednotlivých ustanovení či teoretických problémů, jichž se práce dotýká, kladen mnohem větší důraz. Mnoho z nich by jistě bylo možné vytyčit jako téma pro samostatné monografické pojednání. Čtenáři předkládaný text je tedy v jistém směru nutným kompromisem.

V některých situacích je také obecnost či plochost výkladu zapříčiněna nedostatečnou erudicí autora. Nelze opomenout, že ekologické škody jsou nejen

problematikou právní, ale pochopitelně také, ba nutno říct především, domé-
nou jiných odborných a vědních disciplín. Na totéž poškození životního pro-
středí tedy jinak pohlíží právník, jinak biolog, zoolog, odborník na lesnictví,
vodní hospodářství atd. Právní rovina zkoumání ekologických škod je jen jed-
nou z řady možných. V mnoha momentech se však právní a jiné nazírání na
ekologické škody prolínají, pak ovšem znalosti průměrného právníka nestačí.
K takové situaci dochází například při zkoumání problematiky vyčíslování eko-
logických škod, při dokazování jejich příčin atd. V praxi jsou tyto otázky věci
odborného posouzení, v této knize lze neschopnost vypořádat se s nimi pouze
konstatovat.

Publikace je zaměřena na platnou právní úpravu. Tam, kde je to vhodné, je
proveden historický exkurz do předchozích právních úprav, který mnohdy
umožňuje lepší pochopení dnešního stavu. Vedle toho jsou na mnoha místech
vybrané postupy řešení porovnány s postupy užívanými v zahraničí. Celistvé
a úplné srovnání s více zahraničními úpravami není možné vzhledem k jejich
rozsáhlosti, obdobné té, jakou tato problematika zabírá v českém právním řá-
du. V rámci popisu obecných základů problematiky vychází výklad v některých
místech z pasáží, které jsem zpracoval pro vydání komentáře k občanskému
zákoníku společností Wolters Kluwer v roce 2009 (Fiala, J., Kindl, M., et al.
Občanský zákoník. Komentář. I. díl. 1. vyd. Praha : Wolters Kluwer, 2009).

Text se de facto dělí na dvě části. První pojednává o základních pojmech
odpovědnostní problematiky a o předpokladech odpovědnosti za škodu, po-
chopitelně s důrazem na škody ekologické. Velká pozornost je věnována také
popisu životního prostředí z pohledu občanskoprávního a vlastnickým vztahům
k jeho jednotlivým složkám. Jde tedy de facto o vymezení subjektů oprávně-
ných k náhradě škody a zároveň o vymezení těch předmětů, které mohou být
ve smyslu občanského práva poškozeny. Druhá část práce se zaměřuje na plat-
nou právní úpravu. S ohledem na neexistenci konkrétní občanskoprávní regu-
lace odpovědnosti za ekologické škody v občanském zákoníku ani v jiném
právním předpisu se jedná nutně o přehled úpravy, podle které lze řešit náhradu
ekologických škod v soukromoprávním smyslu slova.

KAPITOLA PRVNÍ

Obecně k odpovědnosti za škodu v občanském právu

1.1 Obecné vymezení

„Odpovědnost“ je pojmem, který je používán v řadě významů. Vyjdeme-li z obecného výkladu slova „odpovědnost“, zjistíme, že jde o „*povinnost ručit za něco, za někoho, za správné provedení něčeho, povinnost klást počet z něčeho*“.⁶ Právní odpovědnost jako taková patří do skupiny tzv. společenské odpovědnosti, kam vedle ní spadá například i odpovědnost morální nebo odpovědnost politická. V porovnání s ostatními typy společenských odpovědností se právní odpovědnost vyznačuje vynutitelností v případě, že nastane zákonem stanovená skutečnost.

V právní teorii nalézáme řadu možných členění právní odpovědnosti. Nejobecněji lze právní odpovědnost dělit podle právních odvětví na odpovědnost soukromoprávní a veřejnoprávní. Jiné dělení, vycházející z povahy objektu (tedy právem chráněného zájmu, proti němuž směřuje protiprávní jednání), rozoznává odpovědnost ústavní, trestní, správněprávní (administrativní), mezinárodněprávní a soukromoprávní (civilní). Všechny typy právních odpovědností se v některých obecných znacích shodují (např. v povinné přítomnosti kauzálního vztahu mezi příčinou a následkem), v jiných se naopak rozcházejí (např. v cílech, někdy směřuje odpovědnost k represí, jindy k reparaci atd.).

Jednoznačné definování pojmu „právní odpovědnost“, resp. „občansko-právní odpovědnost“ není nijak jednoduché. Jednou z jasných příčin této obtížnosti je (nad)užívání pojmu „odpovědnost“ v platném právu na mnoha místech a v mnoha různých významech. Dochází k tomu i v rámci jednotlivých předpisů, občanský zákoník nevyjímaje. Termín „odpovědnost“ se objevuje jako souhrnný pro všechny případy povinnosti nahradit škodu zhruba od 50. let minulého století.⁷ Do té doby platné právo i nauka pracovaly s označením

⁶ Srov. *Slovník spisovného jazyka českého*. 3. sv. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1964, s. 484.

⁷ Blíže např. Psutka, J. In Fiala, J., Kindl, M., et al. *Občanský zákoník. Komentář*. I. díl. 1. vyd. Praha : Wolters Kluwer, 2009, s. 658.

„povinnost k náhradě škody“, „závazek k náhradě škody“ či „ručení za škodu“.⁸ V dnešní době je v právním jazyce velmi časté zejména nerozlišování mezi odpovědností a povinností (např. § 470 odst. 1 a 2 obč. zák.).⁹ Mnohdy je odpovědnost užívána na místě, kde se ve skutečnosti jedná o ručení za jiného nebo za splnění něčeho (např. § 20i odst. 1, § 472 odst. 1, § 726 obč. zák. aj.). Jinde je navíc pojem „odpovídá“ využit jako vysvětlující spojení. Podle některých ustanovení odpovídá osoba i tehdy, jedná-li po právu (§ 633 obč. zák.). Zneužívání pojmu „odpovědnost“ (ale i „povinnost“) v právním jazyce dávala svého času M. Knappová do souvislosti s metodami řízení v době kultu osobnosti (v 50. letech 20. století),¹⁰ kdy byla za hlavní prostředek řízení společnosti považována hrozba sankcí a kdy apriorní nedůvěra k lidem, kteří měli právo řídit nějaké společenské procesy, vedla k chorobné hypertrofii odpovědnosti, a to nejen v právu občanském.¹¹ Tento trend se bohužel nepodařilo překonat dodnes.¹²

Vymezením samotného pojmu „právní odpovědnost“ se v našem právním prostředí zabývala v posledních desetiletích řada autorů. Rozsáhlou pozornost věnoval vymezení odpovědnosti (nejen v právu občanském) svého času V. Knapp.¹³ Podle něj nebyla odpovědnost za porušení povinnosti, resp. za způsobení škody ani povinností, ani sankcí, ale je hrozbou, která zpravidla vzniká zároveň se vznikem povinnosti. Odpověden je ten, komu sankce za porušení povinnosti hrozí. Toto (rané) de facto preventivní vymezení odpovědnosti však nebylo převažující částí teorie přijato.

⁸ Srov. že hl. XXX Obecného zákoníku občanského (§ 1293 an.) se nazývala *O právu na náhradu škody a zadostiučinění* nebo hl. XVI tzv. středního občanského zákoníku (§ 337 an.) upravovala „Závazky k náhradě škody“.

⁹ Srov. např. Zástěrová, J. K povaze institutu tzv. objektivní odpovědnosti (se zaměřením na problematiku práva životního prostředí). *Právník*, 1989, č. 6, s. 551; Bednář, V. In Fiala, J., Kindl, M., et al. *Občanské právo hmotné. 2.*, uprav. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 342.

¹⁰ V. Knapp nejasně a nadměrně používání termínu „odpovědnost“ v právních předpisech kritizoval již v roce 1956. Podle něj není (za tehdejšího stavu právní nauky a právního řádu) ani zřejmé, „zda subjekt povinnosti odpovídá za to, že svou povinnost splní nebo za to, že ji nesplnil“. Knapp, V. Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. *Stát a právo*, 1956, sv. I., s. 69.

¹¹ Srov. Knappová, M. *Povinnost a odpovědnost v občanském právu*. Praha : Academia, 1968, s. 179.

¹² O jednoznačnou jazykovou pregnantnost v užívání nejen pojmů „odpovědnost“ a „povinnost“ by se měl zasadit především návrh nového občanského zákoníku. Hlava třetí části čtvrté, pojednávající mimo jiné o náhradě škody, je nazvána Závazky z deliktů. Nutno dodat, že v díle prvním této hlavy, nazvaném *Náhrada škody*, se pracuje s termínem „povinnost k náhradě škody“, od termínu „odpovědnost za škodu“ se ustupuje.

¹³ Srov. Knapp, V. Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. *Stát a právo*, 1956, sv. I., s. 66 an.

Na formování současného převažujícího pojetí občanskoprávní odpovědnosti se významně podílel zejména Š. Luby.¹⁴ Knappovu teorii odmítl s odůvodněním, že odpovědnost za škodu směřuje k jiným cílům, než je pouhá hrozba sankce. Odpovědnost samotnou pojímá jako povinnost sekundární povahy, která co do svého vzniku předpokládá danost primární právní povinnosti a její porušení. Povinnost dát náhradu škody je podle něj sankcí neboli sankční (odpovědnostní) povinností. Sankce (sankční povinnost) a odpovědnost zde de facto splývají v jedno.

K obdobným závěrům se přiklonila i M. Knappová. Po rozsáhlém teoretickém rozboru všech pojmů a vztahů odpovědnostního práva dospívá k závěru, že občanskoprávní odpovědnost je sekundární povinností přiřazenou k povinnosti primární jako právní následek jejího porušení. Současně však na odpovědnost pohlíží i jako na právní vztah, kde sankční povinnosti povinného (škůdce) odpovídá na druhé straně právo oprávněného (poškozeného). Zásadní těžiště však při vymezení občanskoprávní odpovědnosti leží v sankční povinnosti, bez níž by samotný odpovědnostní vztah nevznikl.¹⁵ Sekundární odpovědnostní povinnost představuje určitou rozšířenou míru nutnosti chování, která vznikla v důsledku porušení povinnosti primární. Povinnost sankční povahy (občanskoprávní sankce) zahrnuje podle M. Knappové případy, kdy v důsledku porušení právní povinnosti nastává:

1. změna primární povinnosti co do její dospělosti;
2. vznik nové (sekundární) povinnosti;
3. přechod nahodilé zkázy, ztráty a poškození věci;
4. neplatnost právního úkonu;
5. ztráta práva, resp. skutečnost, že právo, které by jinak vzniklo, nevznikne.¹⁶

Takto pojatá sankční povinnost se může projevit v různých podobách. Především vznikem povinnosti, kterou povinný dosud neměl (např. povinnost nahradit škodu), nebo vznikem nové povinnosti, kterou povinný před porušením neměl, ale která nevyvolává zánik původní právní povinnosti a nadále existuje vedle ní (např. odpovědnost z prodlení). Může jít nakonec i o situaci, kdy se původní právní povinnost v důsledku porušení přemění na jinou povinnost, kterou povinný před porušením právní povinnosti neměl (např. odpovědnost za vady).¹⁷

¹⁴ Srov. Luby, Š. *Prevenčia a zodpovednosť v občianskom práve*. I. sv. Bratislava : Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1958, s. 32–34.

¹⁵ Srov. Knappová, M. *Povinnosť a zodpovednosť v občianskom práve*. Praha : Academia, 1968, s. 198, 199.

¹⁶ Srov. Knappová, M. *Povinnosť a zodpovednosť v občianskom práve*. Praha : Academia, 1968, s. 196.

¹⁷ Srov. Knapp, V., et al. *Občanské právo hmotné*. 2. sv. Praha : Codex, 1998, s. 54; Švestka, J. In Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J., et al. *Občanské právo hmotné*. 2. sv. 4. vyd. Praha : ASPI, 2006, s. 60, 61.

K obdobným závěrům dospěl i J. Macur. Takzvaná sankční teorie je podle něj nejspравnější a nejlépe odpovídá potřebám vědy a praxe. Odpovědností rozumí sekundární povinnost, jejíž vznik předpokládá danost základní primární povinnosti a její porušení. Občanskoprávní odpovědnost pak definuje jako sankční povinnost zákonem ukládanou narušiteli právního vztahu. Snakce podle J. Macura představuje vznik nepříznivých následků pro narušitele právního vztahu.¹⁸

Nelze tvrdit, že uvedená diskuse o povaze občanskoprávní odpovědnosti je ukončená. V poslední době dochází v nauce k četným pokusům o nové vymezení občanskoprávní odpovědnosti.¹⁹ Zcela opačným způsobem je na odpovědnost pohlíženo ve vládním návrhu nového občanského zákoníku. Důvodová zpráva k § 30, který obecně vymezuje deliktní způsobilost člověka, konstatuje: „*Osnova opouští pojetí odpovědnosti jako hrozby sankcí. Tato konstrukce opanovala od 70. let minulého století českou právní doktrínu po dlouhých diskusích v 50. a 60. letech a spojuje nástup odpovědnosti s porušením právní povinnosti. Osnova se naopak přiklání k pojetí odpovědnosti v duchu tradic antické a křesťanské civilizace, podle nichž člověk odpovídá za své jednání v plném rozsahu, a odpovídá tedy především za splnění povinnosti. Vzhledem k tomu se v návrhu slovo ‚odpovědnost‘ používá jen velmi zřídka, protože zákonný text vystačí ve většině případů s termínem povinnost.*“ Návrh opouští i systematiku názvosloví, místo o odpovědnosti za škodu hovoří o závazcích z deliktů.²⁰

Uvedený popis vymezení občanskoprávní odpovědnosti měl poskytnout základní náhled do teoretického vymezení občanskoprávní odpovědnosti (za škodu) v českém právu. Je zřejmé, že nahlížení na ni není jednotné a v průběhu času se mění. Přestože lze v dohledné době očekávat změny v pojmání odpovědnosti, a tím i vysoce žádoucí upřesnění pojmů, názvosloví a zakotvení institutů v souvislosti s přijetím návrhu občanského zákoníku, není cílem této práce řešit teoretický spor o pojetí samotného institutu odpovědnosti za škodu.

¹⁸ Srov. Macur, J. *Odpovědnost a zavinění v občanském právu*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 182.

¹⁹ Například J. Handlar striktně odmítá pojetí právní odpovědnosti jako sekundárního právního vztahu (Handlar, J. Několik poznámek ke koncepci odpovědnosti jako sekundárního právního vztahu. *Právník*, 2004, č. 2). J. Hurdík vnímá odpovědnost jako „*souslednost lidského chování v jeho jednotlivých fázích, představující vazbu adekvátní, společensky nebo individuálně žádoucí reakce na určitou společenskou situaci. Právo jako celek tuto serialitu chování v jeho jednotlivých fázích přejímá jako normativní modelový systém vazeb mezi modelovým výchozím stavem a normativně formulovaným modelovým chováním osob, jakožto reakce na výchozí situaci.*“ (Hurdík, J. In Eliáš, K., et al. *Občanský zákoník – Velký akademický komentář*. I. sv. Praha : Linde, 2008, s. 767.)

²⁰ Srov. Eliáš, K., Havel, B. *Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 272.

Ten by jistě vydal na práci samostatnou. Dále se tedy vychází z dnes obecného („učebnicového“) vymezení odpovědnosti jako „*následného (sekundárního) nepříznivého následku, který vznikl porušením původní (primární) právní povinnosti, neboli protiprávním úkonem, a který je předvídan v sankční složce příslušné normy občanského práva*“.²¹

Vedle toho je možné odpovědnost pojímat i jako právní vztah, kde jedním subjektem je osoba povinná ke splnění sekundární odpovědnostní (sankční) povinnosti a druhým subjektem je osoba oprávněná k tomuto splnění. Tento vztah je vztahem závazkovým, kde postavení dlužníka má osoba povinná (zavázaná) k určitému plnění a postavení věřitele osoba oprávněná plnění požadovat.

Z uvedeného je zřejmé, že dnešní úprava (např. hlava druhá části šesté občanského zákoníku) slučuje pod pojem „odpovědnost“ jak případy, kdy se pojmově jedná o odpovědnost, tak případy, kdy jde „jen“ o povinnost k náhradě škody. Občanskoprávní odpovědnost za škodu je, jak bylo uvedeno, sekundární právní povinností, která vznikla porušením povinnosti primární (protiprávním úkonem).²² Je ovšem patrné, že na mnoha místech je založena povinnost nahradit škodu i v případě, kdy vznikne škoda (výsledek) a k jejímu vzniku dojde v určitých předvídaných souvislostech, aniž by musela být dána protiprávnost (např. při provozní činnosti, provozu zvláště nebezpečném, provozu dopravních prostředků atd.). I v těchto situacích bude vznik škody mnohdy důsledkem porušení právní povinnosti, pak o odpovědnosti hovořit můžeme.²³

V řadě jiných případů bude však škoda zapříčiněna čistě jen a pouze událostí zcela nezávislou na lidské vůli, aniž přitom bude porušena právní povinnost (tzv. odpovědnost za výsledek). I zde vzniká škoda a existuje subjekt, který je povinen ji nahradit. Jeho povinnost je však povinností novou, která neplyne z porušení právní povinnosti. O odpovědnosti v právním smyslu zde nelze hovořit.²⁴ V právní teorii se tyto případy kryjí s označením „objektivní odpovědnost“, kde se sice nezkoumá, zda byla porušena právní povinnost nebo nikoli, ale zkoumá se obecně, zda toto porušení právní povinnosti bylo

²¹ Srov. Lazar, J., Švestka, J., et al. *Občanské právo hmotné II*. Praha : Panorama, 1987, s. 195; Knapp, V., et al. *Občanské právo hmotné*. 2. sv. Praha : Codex, 1998, s. 53; Švestka, J. In Knapková, M., Švestka, J., Dvořák, J., et al. *Občanské právo hmotné*. 2. sv. 4. vyd. Praha : ASPI, 2006, s. 59 aj.

²² Psutka, J. In Fiala, J., Kindl, M., et al. *Občanský zákoník. Komentář*. I. díl. 1. vyd. Praha : Wolters Kluwer, 2009, s. 658.

²³ Srov. Zástěrová, J. K povaze institutu tzv. objektivní odpovědnosti (se zaměřením na problematiku práva životního prostředí). *Právník*, 1989, č. 6, s. 549.

²⁴ Srov. Luby, Š. *Prevenia a zodpovednosť v občianskom práve*. II. sv. Bratislava : Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1958, s. 18, 19; Švestka, J. *Odpovědnost za škody způsobené při provozech zvláště nebezpečných*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, s. 18; Knappová, M. *Povinnost a odpovědnost v občanském právu*. Praha : Academia, 1968, s. 233.

zaviněné nebo nikoli. Je však zřejmé, že tam, kde není vyžadován volní úkon spočívající v porušení právní povinnosti, není třeba ani zavinění, které se k takovému úkonu váže (nikoli však naopak).²⁵

Tato práce vychází ze širšího pojetí odpovědnosti, pojednává tedy jak o případech, kdy bezesporu o odpovědnost jde, tak o případech, které jsou sice mnohdy označovány termínem „odpovědnost“, ve skutečnosti se však jedná o „pouhou“ povinnost. Zároveň se však snaží pokud možno udržet terminologické rozlišení obou případů, tedy namísto mnohdy nesprávného zákonného termínu „odpovědnost za škodu“ je tam, kde je to namístě, užíván pojem „povinnost k náhradě škody“, resp. „náhrada škody“.

1.2 Funkce náhrady škody

Právní nauka rozlišuje obecně tři základní funkce odpovědnosti za škodu (resp. povinnosti k náhradě škody), tedy funkci **preventivní**, **reparační** a **satisfakční**. Všechny tyto funkce směřují k naplnění hlavního cíle občanskoprávní odpovědnosti za škody, kterým je ochrana osobních a zejména majetkových vztahů fyzických a právnických osob. Zásadní je funkce reparační, která odráží hlavní smysl odpovědnosti, jíž je uvedení majetku do původního stavu. Satisfakční funkce se projevuje jen v několika málo případech. Při řešení škod na životním prostředí je de facto nepoužitelná, uvažovat o ní lze, alespoň zatím, jen v rámci jiných institutů (viz dále).

Prevenčí se v obecné rovině v rámci občanského práva zabývá zejména hlava první části šesté občanského zákoníku (§ 415–419), která pojednává o předcházení hrozícím škodám. Zásadní význam tu má § 415, jenž je de facto vyjádřením všeobecné generální prevence s dopady pro celý právní řád. Toto ustanovení ukládá každému povinnost počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, majetku, na přírodě a životním prostředí. Z pohledu tématu je třeba zdůraznit zejména výslovné zmínění *přírody* a *životního prostředí*. V občanském zákoníku nejsou tyto pojmy dále rozvedeny, dokonce nejsou ani jinde používány a pochopitelně nejsou ani definovány. Zákoník neobsahuje ani speciální úpravu, která by řešila škody na nich vzniklé. Přesto, nebo právě proto, je ustanovení § 415 z pohledu ekologických škod důležité, nikde jinde se

²⁵ Princip odpovědnosti bez zřetele na zavinění je pro oblast náhrady škod na životním prostředí obecně přijímán jako příhodnější a funkčnější. Srov. Klapáč, J. Prevencia a zodpovednosť při starostlivosti o tvorbu a ochranu životného prostredia. *Právny obzor*, 1976, č. 5, s. 429; Klapáč, J. Princip objektivnej zodpovednosti v práve životného prostredia. *Správni právo*, 1987, č. 1, s. 7.

zmínka o škodách na přírodě a životním prostředí v občanském zákoníku nevyskytuje.²⁶

Ustanovení § 415 ve spojení s § 420 obč. zák. představuje stálou hrozbu všem osobám, které si nepočínají s dostatečnou opatrností. Neexistuje-li totiž zvláštní právní povinnost, je zde vždy minimálně povinnost podle § 415, jejíž porušení je (za splnění všech ostatních podmínek) dostatečným důvodem k vyvození odpovědnosti (viz kapitola 3.1.1). Občanský zákoník upravuje i speciální prevenci. Jejím základem je uložení povinnosti každému, komu hrozí škoda, aby k odvrácení této škody zakročil způsobem přiměřeným okolnostem ohrožení (§ 417 odst. 1). Toto ustanovení nutí potenciálního poškozeného k tomu, aby sám aktivně usiloval o zamezení škodě. Nesplnění této povinnosti může v extrémních případech vést až k tomu, že poškozený ponese újmu zčásti nebo zcela sám (srov. § 441 obč. zák.).²⁷ Jde-li o vážné ohrožení, má ohrožený právo domáhat se, aby soud uložil provedení vhodných a přiměřených opatření k odvrácení škody. Občanský zákoník kompenzuje obtíže vzniklé osobě odvracející hrozící škodu v § 419. Podle tohoto ustanovení má taková osoba právo na náhradu účelně vynaložených nákladů a na náhradu škody, kterou při tomto odvrácení utrpěla. Výše náhrady nesmí ovšem překročit rozsah odpovídající škodě, která měla být odvrácena.

Ustanovení a instrumentů, které mají předcházet vzniku újmy na životním prostředí (i ve smyslu občanskoprávním), je pochopitelně celá řada a jsou obsaženy v desítkách právních předpisů. Na předním místě stojí obecně formulovaná povinnost v čl. 35 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, podle které nesmí nikdo při výkonu svých práv ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem, jakož i pokyn obsažený v čl. 11 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, podle kterého nesmí být vlastnictví zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Jeho výkon zejména nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem. Preventivní ustanovení ve vztahu k životnímu prostředí obsahuje v čl. 7 i Ústava ČR. Stát musí dbát o šetrné využívání přírodních zdrojů a ochranu přírodního bohatství. Konkrétně pak působí především pravidla obsažená v předpisech práva životního prostředí.

Obecně lze bez nadsázky říct, že celá oblast práva životního prostředí, směřující primárně k jeho ochraně, má preventivní povahu. Prevence v právu životního prostředí se projevuje uložení velmi obecných i velmi detailně zacílených

²⁶ Blíže např. Psutka, J. In Fiala, J., Kindl, M., et al. *Občanský zákoník. Komentář*. I. díl. 1. vyd. Praha : Wolters Kluwer, 2009, s. 634.

²⁷ Srov. Švestka, J. In Knapp, V., et al. *Občanské právo hmotné*. 2. sv. Praha : Codex, 1998, s. 328.

povinností.²⁸ Za preventivní opatření vzniku ekologických škod – i v občanskoprávním smyslu – lze konkrétně považovat například ta ustanovení, která: umožňují posouzení vlivů vybraných staveb, činností a technologií na životní prostředí (procedura EIA); určují přesné podmínky pro provádění potenciálně ohrožujících činností; zakazují provádění určitých činností přímo ze zákona; zakládají možnost uložení zakazujících a omezujících opatření ve vztahu k potenciálně škodlivé činnosti; zakládají pravomoc orgánů k provádění kontroly, dozoru, popř. inspekce; ukládají přímou povinnost zakročit v případě bezprostřední hrozby vzniku újmy; určují nejvyšší přípustné emisní a imisní limity atd.

Prevence prostřednictvím těchto mechanismů má směřovat k tomu, aby byla již ve fázi plánování budoucích lidských aktivit pokud možno od počátku vyloučena možnost poškozování životního prostředí.²⁹ Přestože se jedná o pokyny uložené předpisy veřejného práva a jejich porušení je sankcionováno primárně veřejnoprávními mechanismy, znamená jejich porušení i porušení právní povinnosti, které je jedním ze základních předpokladů vzniku odpovědnosti za škodu z pohledu občanskoprávního.

Preventivní funkce je mnohdy v nauce (zejména té starší) stavěna před funkci reparační a satisfakční. Právo má primárně působit tak, aby vůbec žádná škoda nevznikla. Teprve dojde-li ke vzniku škody, je namíště její reparační. V takovém případě však již musely být vynaloženy prostředky, které mohly být bez vzniku škody využity jinak, účelněji.³⁰

Funkce odpovědnosti jsou v různých právních odvětvích odlišné. Občanskoprávní odpovědnost za škodu se mnohdy překrývá s odpovědností trestněprávní, obě však směřují k jiným cílům. Cílem trestní odpovědnosti je represe, cílem občanskoprávní odpovědnosti je primárně reparační. Obdobný vztah má občanskoprávní odpovědnost i ke správněprávní odpovědnosti.

²⁸ Mezi obecná preventivní opatření je možné řadit např. ustanovení § 19 odst. 1 lesního zákona, podle kterého má každý právo vstupovat do lesa na vlastní nebezpečí, sbírat tam pro vlastní potřebu lesní plody a suchou na zemi ležící klest, přitom je však povinen les nepoškozovat, nenarušovat lesní prostředí.

²⁹ Srov. Průchová, I. Princip prevence v právu životního prostředí. *Časopis pro právní vědu a právní praxi*, 1995, č. 2, s. 103.

³⁰ Srov. Klapáč, J. Prevencia a zodpovednosť při starostlivosti o tvorbu a ochranu životného prostredia. *Právny obzor*, 1976, č. 5, s. 424.

1.3 Předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu

Pro vznik odpovědnosti za škodu, resp. povinnosti k její náhradě musí existovat určité základní předpoklady. Ty jsou pro její vznik obligatorní a v mnoha ohledech ji zároveň odlišují od jiných případů odpovědnosti. Předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu mohou být objektivní nebo subjektivní povahy.

Konkrétně se jedná o protiprávnost, která je objektivním předpokladem. Ke vzniku následku vždy vede protiprávní úkon, který je projevem porušení právní povinnosti, popřípadě existence zákonem kvalifikované události, se kterou právo spojuje vznik odpovědnosti (viz dále). Druhým předpokladem je samotný vznik škody, která je nejobecněji vyjádřena majetkovou újmou objektivně vyčíslitelnou v penězích. Vždy je nutná také přítomnost příčinné souvislosti, tedy vztah mezi protiprávním úkonem (resp. událostí) a vznikem škody. Posledním předpokladem je zavinění. To má subjektivní povahu, na rozdíl od prvních tří zmiňovaných předpokladů není nezbytným obligatorním znakem ve všech případech. Je vyžadováno pouze tam, kde to výslovně požaduje konkrétní ustanovení právního předpisu. Naše právní úprava stále vychází z tradičního pojetí, podle kterého je obecná odpovědnost za škodu odpovědností vázanou na zavinění (§ 420 obč. zák.). Jednotlivým předpokladům bude věnována detailní pozornost v rámci kapitoly třetí.

1.4 Subjekty náhrady škody

Vymezení subjektů náhrady ekologických škod je totožné s obecným vymezením subjektů odpovědnosti za škodu a má svůj původ v občanském zákoníku. Za subjekty občanskoprávní odpovědnosti za škody (resp. povinnosti k náhradě škody) na straně škůdce je možné považovat všechny fyzické a právnické osoby, jimž je možno přičíst odpovědnost za škodu; ve stanovených případech může být takovým subjektem i stát.³¹ Stát se do postavení osoby povinné k náhradě škody může dostat jak v situaci, kdy vystupuje jako subjekt občanskoprávních vztahů, tzn. má rovné postavení vůči ostatním subjektům (např. je-li škoda způsobena na životním prostředí únikem škodlivých látek z objektu armády), tak v situacích, kdy vznik ekologické škody plyne z jeho počínání coby subjektu nadaného nadřazeným (vrchnostenským) postavením.

³¹ Dávno však již nelze pohlížet na stát jako na mocenskou organizaci všeho lidu, která je jediným „vlastníkem“ životního prostředí ČSSR, tedy té části biosféry a jejích složek, které se trvale (např. půda) či dočasně (např. ovzduší) nacházejí na jejím státním území, nad ním či pod ním. Srov. Zástěřová, J. Subjekty práva životního prostředí. *Právník*, 1991, č. 4, s. 325 an.

Nezbytným předpokladem pro vyvození odpovědnosti je deliktní způsobilost takových osob. Ta je opakem způsobilosti k právním úkonům. Jedná se o způsobilost vlastním protiprávním jednáním založit odpovědnostní povinnost. V případě náhrady škody jde o situaci, kdy volním (uvědoměným) porušením právní povinnosti vzniká škoda, za niž škůdce odpovídá. Základními předpoklady existence deliktní způsobilosti jsou přítomnost intelektuální a volní složky. Osoba je deliktně způsobilá zásadně a pouze tehdy, pokud je schopna si uvědomit své jednání (spočívající v porušení právní povinnosti) a jeho následky (alespoň možný vznik škody) a zároveň je schopna toto své jednání ovládnout, tedy zvolit mezi tím, zda se bude chovat v souladu s právem nebo nikoli. Oba tyto znaky musí být dány současně.

Pro posouzení, zda je osoba způsobilá k protiprávním úkonům, platí stejná kritéria jako pro stanovení způsobilosti k právním úkonům. Osoba plně způsobilá k právním úkonům (s výhradou § 38 odst. 2) je zpravidla plně způsobilá i k úkonům protiprávním. U nezletilých je měřítkem rozumová a volní vyspělost odpovídající jejich věku, která se odráží ve schopnosti ovládnout své jednání a posoudit jeho následky. Je-li nezletilý schopen své jednání ovládnout a jeho následky posoudit a nebyl-li nad ním současně zanedbán dohled ve smyslu § 422 odst. 1 a 2, odpovídá za škodu sám. Obdobné platí podle § 422 i pro osobu stíženou duševní poruchou, bez ohledu na to, zda pro takovou poruchu byla zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo byla v této způsobilosti omezena. Není vyloučeno, aby i osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům byla ve smyslu § 422 za své jednání odpovědná, bude-li v konkrétním případě shledána přítomnost intelektuální a volní složky (*lucida intervalla*). U právnických osob deliktní způsobilost vzniká spolu s jejich vznikem.

Od deliktní způsobilosti je nutné odlišit případy, kdy osobě vzniká povinnost nahradit škodu už jen proto, že je v určitém postavení. Jedná se o situace, v nichž zákon předvídá vznik povinnosti nahradit škodu bez toho, aniž by došlo k porušení právní povinnosti. Není-li podmínkou vzniku povinnosti k náhradě protiprávní úkon, není třeba ani způsobilosti k protiprávním úkonům. V takových případech je osoba způsobilá být nositelem povinnosti nahradit škodu bez věkového omezení i bez ohledu na to, zda byla zbavena způsobilosti k právním úkonům či v této způsobilosti omezena. Tato deliktní subjektivita je tou výšečí obecné právní subjektivity (§ 7 odst. 1 obč. zák.), která mluví o způsobilosti mít povinnosti od narození (resp. od početí, narodí-li se dítě živé). Jde zejména o situace, kdy je vznik povinnosti k náhradě škody spojen s provozní činností (např. § 420a, § 427 an., § 432 obč. zák. aj.). Nezletilá osoba sice nemůže zpravidla tyto činnosti sama reálně provozovat, to však neznamená, že by nemohly být provozovány jejím jménem a na její účet (např. zdědí podnik provozující autodopravu).³²

V případě právnických osob nelze u subjektivní odpovědnosti přímo zkoumat zavinění, které je vždy určitým vnitřním psychickým stavem. Ten může existovat pouze u osoby fyzické, a nikoli u „neživé“ osoby právnické. Právní úprava řeší tento rozpor tak, že zavinění není zkoumáno přímo u právnické osoby, ale u osob fyzických, které za tuto právnickou osobu jednají nebo uskutečňují její činnost. Zaviněné protiprávní jednání těchto osob (statutárních orgánů, zaměstnanců) je pak přičítáno přímo samotné právnické osobě (srov. § 420 odst. 2).

Je-li škoda způsobena více škůdci, odpovídají za ni společně a nerozdílně (§ 438 odst. 1). Společnost a nerozdílnost je tu výrazem solidární odpovědnosti, kdy poškozený může žádat náhradu celé škody po kterémkoli z více škůdců a tento škůdce je povinen celou škodu nahradit bez ohledu na to, jakou měrou se na jejím vzniku podílel. Vypořádání se podle účasti na způsobení škody je pouze vnitřní záležitostí škůdců. Zákon v odůvodněných případech připouští, aby soud rozhodl, že ti, kteří škodu způsobili, odpovídají pouze podle své účasti na způsobení škody. Jedná se tu o případ dílčí neboli oddělené (dělené) odpovědnosti. Každý z více škůdců, kteří škodu společně způsobili, odpovídá jen podle své individuální účasti na vzniku škody, poškozený po něm nemůže více vyžadovat. Byla-li škoda způsobena také zaviněním poškozeného, nese tuto škodu poměrně. Byla-li způsobena výlučně zaviněním poškozeného, nese ji sám (§ 441).

Oprávněnými (poškozenými) mohou být v odpovědnostním vztahu opět fyzické i právnické osoby, popřípadě stát, na který bude pohlíženo jako na osobu právnickou. Zpravidla se jedná o vlastníky, resp. majitele majetkových hodnot, které utrpěly újmu. Z pohledu tématu je nutné doplnit, že poškozeným nemůže být společnost jako celek, a to ani v případě, kdy se jedná o škody celospolečenského významu, resp. škody působící negativně na všechny její členy.³³ Takováto koncepce poškozeného se přičí soukromé (na individuum upřené) povaze občanského práva.

Koncepcí společnosti reprezentované státem jako subjektem oprávněným se nicméně v minulosti zabírala právní nauka v souvislosti s újmami na životním prostředí ve veřejnoprávním smyslu.³⁴ Nesporně i tyto úvahy přispěly, a to nejen u nás, k postupnému pronikání subjektů reprezentujících společnost

³² Pojednání o delikt ní způsobilosti vychází z komentáře k § 420 občanského zákoníku, který autor zpracoval pro vydání v nakladatelství Wolters Kluwer v roce 2009 (Pšutka, J. In Fiala, J., Kindl, M., et al. *Občanský zákoník. Komentář*. I. díl. 1. vyd. Praha : Wolters Kluwer, 2009, s. 675 an.).

³³ Srov. Zástěrová, J. Zamyšlení nad možnostmi a mezemi normativní úpravy náhrady způsobené újmy v rámci práva životního prostředí. *Právník*, 1993, s. 995.

³⁴ Srov. Kislinger, V. K odpovědnosti za životní prostředí v československém právu. *Právník*, 1981, č. 12, s. 1079; Kindl, M. Požadavky péče o životní prostředí v nových společenských podmínkách. *Správní právo*, 1990, č. 2, s. 74–75.

(ekologická sdružení, nadace atd.) do pozice osob oprávněných, resp. aktivně legitimovaných k požadování informací o životním prostředí, k zahajování řízení o postihu za negativní působení na životní prostředí atd.³⁵ Dnes je toto zapojení předvídáno na mezinárodní³⁶ i komunitární³⁷ úrovni. Přímou účast na rozhodování o životním prostředí umožňuje takovým subjektům i řada vnitrostátních právních předpisů (např. zákon o ochraně přírody a krajiny; vodní zákon; zákon č. 76/2002 Sb., o integrované prevenci aj.). Zapojení těchto subjektů do uvedených procesů – nutno říct, že v našem právním řádu zatím ne zcela systematické³⁸ – ovšem neumožňuje jejich vstup do soukromoprávních vztahů, které vznikají v souvislosti se vznikem škody ve smyslu občanského práva.

Jen pro zopakování je třeba připomenout, že škůdce a poškozený mají jakožto subjekty občanskoprávního vztahu rovné postavení. Ani jeden z nich nemůže druhému jednostranně ukládat povinnosti nebo o něm autoritativně rozhodovat. Pokud náhrada škody nebude vyřešena dohodou, může být postoupena k rozhodnutí nezávislému soudu. To je důležitý znak, který se nevyskytuje v případě mechanismu nápravy ekologické újmy (viz dále). Úprava odpovědnosti za škodu patří do soukromého práva, jde o vztah závazkový. Je jasné, že pro tyto vztahy, kde platí základní zásady občanského práva, je na rozdíl od veřejnoprávní úpravy ponecháno na vůli poškozeného, zda se bude náhrady škody domáhat nebo nikoli, nemůže k tomu však být nucen.³⁹

³⁵ Je třeba připomenout, že i stát může být vlastníkem jednotlivých složek životního prostředí (např. lesů) a jako takový může být poškozen v občanskoprávním smyslu slova. Bude-li taková škoda státu nahrazena, neznamená to ještě, že by tím byla zároveň nahrazena celospolečenská újma na životním prostředí. Ta může i nadále přetrvávat, protože peněžní náhrada škody poskytnutá v takovém případě státu nemusí směřovat k nápravě životního prostředí.

³⁶ Např. Úmluva o přístupu k informacím, účasti veřejnosti na rozhodování a přístupu k právní ochraně v záležitostech životního prostředí (Aarhuská úmluva). Úmluva byla publikována jako sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 124/2004 Sb. m. s., v platnost pro ČR vstoupila dne 4. 10. 2004.

³⁷ Směrnici 2003/35/ES ze dne 26. 5. 2003 o účasti veřejnosti na vypracovávání některých plánů a programů týkajících se životního prostředí a o změně směrnic Rady 85/3377/EHS a 96/61/ES, pokud jde o účast veřejnosti a přístup k právní ochraně.

³⁸ Srov. Hrušová, I., Štěrbová, M. Účast veřejnosti na rozhodování o životním prostředí podle mezinárodního a komunitárního práva a srovnání právní úpravy ČR s francouzským a německým systémem. *Právní rozhledy*, 2006, č. 15, s. 548 an.

³⁹ Výjimku představuje pouze povinnost některých právnických osob veřejného práva, resp. složek hospodařících s majetkem státu. Podle § 14 odst. 4 zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, je příslušná organizační složka povinna důsledně využívat všechny právní prostředky při uplatňování a hájení práv státu jako vlastníka a při ochraně majetku před neoprávněnými zásahy a včas uplatňovat právo na náhradu škody a právo na vydání bezdůvodného obohacení. Příslušná organizační složka navíc průběžně sleduje, zda dlužníci včas a řádně plní své závazky, a zejména včasným uplatněním a vymáháním práv státu zajišťuje, aby nedošlo k promlčení nebo zániku těchto práv. Obdobný bude

1.5 Prameny pro úpravu náhrady škody⁴⁰

Úpravu odpovědnosti za škodu je možné nalézt v celé řadě právních předpisů. Základem i pro zde zkoumanou problematiku je hlava druhá části šesté občanského zákoníku (§ 420–450). V ní jsou upraveny základní případy vzniku odpovědnosti za škodu (resp. případy povinnosti k náhradě škody) a pochopitelně je zde zakotvena i obecná regulace společné odpovědnosti, způsobů náhrady škody, jejího rozsahu atd.

Hlava druhá části šesté však nepředstavuje ani v rámci zákoníku samého vyčerpávající úpravu náhrady škody. Různých aspektů odpovědnosti za škody se dotýká několik desítek dalších ustanovení. Jejich povaha je různorodá, někdy až nahodilá. Nikde se nejedná o úpravu celistvou. Tam, kde není stanovena odchylka, postupuje se podle obecné úpravy v části šesté (zejména v otázkách rozsahu a způsobu náhrady škody). V mnoha případech taková ustanovení pouze zdůrazňují možnosti domáhat se náhrady škody.

Jde zpravidla o situace, kdy s jejím porušením zákoník spojuje i jiné nepříznivé následky (odpovědnost za vady, odpovědnost za prodlení, právo na odstoupení). Občanský zákoník v těchto případech používá obvykle konstatování, že „*právo na náhradu škody není dotčeno*“ (např. § 50a odst. 2, § 510, § 519, § 600, § 613, § 716 odst. 2 aj.). Mnohá jiná ustanovení jen odkazují na ustanovení občanského zákoníku o odpovědnosti za škodu. Cílem je podřadit konkrétní situace vzniku škody pod úpravu občanského zákoníku a žádného jiného předpisu (např. zákoníku práce, obchodního zákoníku).⁴¹ Vedle uvedených odkazů na část šestou zakládají mnohá ustanovení občanského zákoníku samostatné skutkové podstaty povinnosti k náhradě škody (resp. povinnosti nahradit škodu). Půjde například o situace vymezené v § 127 odst. 3 (případ tzv. absolutní objektivní odpovědnosti), § 617, § 651, § 751, § 769 an. atd. Mimo část šestou je upraveno promlčení práva na náhradu škody.

postup u státních příspěvkových organizací hospodařících s majetkem státu (§ 54 odst. 1). Velmi podobná úprava platí podle § 17 odst. 6 zákona č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), i pro kraj, který je povinen chránit svůj majetek před neoprávněnými zásahy a včas uplatňovat právo na náhradu škody a právo na vydání bezdůvodného obohacení. I kraj je povinen trvale sledovat, zda dlužníci včas a řádně plní své závazky, a zabezpečit, aby nedošlo k promlčení nebo zániku práv z těchto závazků vyplývajících. Obdobná úprava platí i pro obce, resp. hlavní město Prahu (§ 38 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích; § 35 odst. 3 zákona č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze).

⁴⁰ Pojednání kapitoly 1.5 vychází z komentáře k § 420 občanského zákoníku, který autor zpracoval pro vydání v nakladatelství Wolters Kluwer v roce 2009 (Psutka, J. In Fiala, J., Kindl, M., et al. *Občanský zákoník. Komentář*. I. díl. 1. vyd. Praha : Wolters Kluwer, 2009, s. 659–660 an.).

⁴¹ Je tomu tak kupříkladu v § 16, 42, § 722 odst. 2, § 162 odst. 3, § 614 odst. 3.

Speciální úpravu náhrady škody ve vztahu k občanskému zákoníku je možné nalézt v § 373 an. obchodního zákoníku. Regulace dopadá na případy, kdy je porušena povinnost ze závazkového vztahu podléhajícího obchodnímu zákoníku.⁴² Podle § 757 se tato úprava použije i pro odpovědnost za škodu způsobenou porušením jiných povinností stanovených obchodním zákoníkem, tedy nikoli plynoucích ze závazku (např. škoda vzniklá nekalou soutěží podle § 53 obchodního zákoníku). Pokud obchodní zákoník některé otázky odpovědnosti za škodu neřeší, použije se v souladu s § 1 odst. 2 obchodního zákoníku, subsidiárně zákoník občanský.

I nový zákoník práce (zákon č. 262/2006 Sb.) obsahuje v § 250 an. samostatnou úpravu odpovědnosti za škodu. Vztah občanského zákoníku a zákoníku práce se řídil v době vydání zákoníku práce principem delegace. Úprava náhrady škody zakotvená v občanském zákoníku tak byla na pracovněprávní vztahy použitelná jen tehdy, jestliže to zákoník práce výslovně stanovil (§ 4 zákoníku práce). Takový výslovný odkaz u náhrady škody, na rozdíl například od bezdůvodného obohacení (srov. § 324 zákoníku práce), zákoník neobsahoval.⁴³ Po vydání nálezu Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 83/06 (č. 116/2008 Sb.) byl princip delegace ve vztahu mezi občanským zákoníkem a zákoníkem práce zrušen. Lze proto obecně dovodit, že nadále ve vztahu mezi těmito dvěma kodifikacemi platí obecný princip subsidiarity. Občanský zákoník je tak použitelný podpůrně i bez výslovného odkazu.

Náhradou škody se zabývá i celá řada dalších předpisů. Některé z nich jsou přímo zacíleny na úpravu náhrady škody (např. zákon č. 59/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku, zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci, atd.) a jsou nespornou součástí soukromého, resp. občanského práva. Vedle toho existuje i celá řada předpisů, jež jsou svou povahou veřejnoprávní, přesto však obsahují ustanovení, která řeší, byť zpravidla jen okrajově a neúplně (i když ne vždy), náhradu škody. Při absenci konkrétní zákonné úpravy odpovědnosti za ekologické škody má úprava v řadě těchto případů význam zásadní, v řadě z nich pak spíše doplňkový, přesto však nezanedbatelný. V tomto místě je možno jen stručně konstatovat, že i v těchto případech působí úprava občanského zákoníku subsidiárně. Bližší pozornost je některým z těchto úprav věnována v kapitole 7.

⁴² Srov. Bejček, J. In Bejček J., Eliáš K., Raban P. *Kurz obchodního práva. Obchodní závazky*. 3. vyd. Praha : C. H. Beck, 2003, s. 110.

⁴³ Jedinou výjimkou byl § 331 zákoníku práce, který na zákoník práce vztahuje úpravu § 106 občanského zákoníku, tedy promlčení práva na náhradu škody.

Ekologická škoda – pojem

Z pohledu celé práce má zásadní význam vymezení samotného pojmu „ekologická škoda“ (resp. škoda na životním prostředí). Bylo již stanoveno, co je to odpovědnost, co je odpovědnost za škodu a jaké jsou její základní znaky. Uvedená kritéria jsou obecně platná pro všechny případy odpovědnosti za škodu (resp. povinnosti k náhradě škody). Cílem této práce je však popis úpravy odpovědnosti za škody ekologické. Klíčové je proto zjištění, co tvoří a co netvoří obsah pojmu „ekologická škoda“ v občanském právu. Toto určení je rozhodující pro další směr výkladu. Nesnadnost přesného definování bude spočívat vedle absence zákonného vymezení především v zastření významu tohoto pojmu jeho rozsáhlým využíváním v běžném jazyce (např. v žurnalistice), pochopitelně bez jakékoli souvztažnosti s občanskoprávním obsahem tohoto výrazu.

2.1 Obecný pojem „škoda“ v občanském právu

Vymezení škody jako právního termínu může vyvolat řadu nejasností, protože právní předpisy (a tedy zejména občanský zákoník) legální definici tohoto pojmu nepodávají.⁴⁴ Definování škody je tak ponecháno aplikační praxi a právní nauce. V teorii se vyskytly různé přístupy, které chápaly pojem škody v různé šíři. Dnes nejobecněji naukou přijímaným a právní praxí téměř bezvýhradně uznávaným pojetím je vymezení škody jako „majetkové újmy (ztráty), kterou

⁴⁴ Tato definiční nejasnost není ničím novým, Jan Krčmář již v roce 1932 napsal, že: „... slova škoda neužívá občanský zákoník (rozuměj ABGB) jednoznačně ... Někdy kryje slovo škoda velmi široký pojem nevýhody, jindy jen některý způsob takové nevýhody, a to jak lze zjistiti čtením jednotlivých předpisů ne vždy způsob stejný. Tento nedostatek terminologické konstance, jenž se vyskytuje při užívání slova ‚náhrada škod‘ je příčinou hojných sporů v důležitých otázkách.“ Krčmář, J. *Právo občanské 3. Právo obligační*. Praha : Všehrad, 1932, s. 301.

*lze objektivně vyjádřit (vyčíslit) obecným ekvivalentem, tj. penězi“.*⁴⁵ Pojem „škoda“ má objektivní povahu. Majetková újma tu buď je, nebo není, otázka, zda za ni někdo odpovídá či zda bude v konečném důsledku nahrazena, na tom nic nemění.⁴⁶

Pro pochopení pojmu „škoda“ je nutné zejména objasnit, co je míněno „majetkovou újmou“ a v čem spočívá objektivní „vyjádřitelnost penězi“.

Újma na majetku znamená, že došlo ke zmenšení, snížení či znehodnocení již existujícího majetku poškozeného. Majetek je souhrnem majetkových hodnot příslušejících určitému subjektu. Majetkovou hodnotou jsou pak věci, majetková práva a jiné penězi ocenitelné majetkové hodnoty. V praxi tak může jít o poruchu na čistě majetkovém vztahu nebo o poruchu na majetkové stránce ostatních chráněných vztahů (jinak povahy nemajetkové). „Majetkovost“ újmy zároveň vylučuje odpovědnost za imateriální (nemajetkové) újmy, tzn. újmy, které nezasáhly majetek, ale „pouze“ některé ze subjektivních práv nemajetkové povahy. Takovýmito právy jsou například čest, dobré jméno, pověst, ale i život a zdraví. Zásahy do nich bývají postihovány jinými mechanismy (zejména podle § 13 obč. zák.). Rozdílná situace by ovšem nastala, kdyby narušením takového jiného vztahu došlo i k poruše v majetkové sféře, tzn. například poškození dobrého jména by vyvolalo ztrátu výdělků. V takovém případě je namísto postižení jednak za imateriální újmu, jednak za škodu.

Speciální úprava existuje při poškození zdraví. Jak zdraví, tak život mají povahu nemajetkových, penězi jen obtížně vyčíslitelných, hodnot. Pojmově na nich tedy nemůže být způsobena škoda. Občanský zákoník v případě poškození zdraví nebo v případě smrti zavádí mechanismus odškodnění následků takové újmy promítajících se do majetkové sféry poškozeného, popř. dalších osob. Podle občanského zákoníku lze v případě poškození zdraví odškodnit například ztrátu na výdělku, ztrátu na důchodu nebo účelně vynaložené náklady na léčení. V případě usmrcení může odškodnění spočívat v náhradě nákladů na výživu pozůstalých nebo v hrazení nákladů na pohřeb.

⁴⁵ Srov. Švestka, J. In Knapp, V., et al. *Občanské právo hmotné*. 2. sv. Praha : Codex, 1998, s. 348; Švestka, J. *Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku*. Praha : Academia, 1966, s. 88; Psutka, J. In Fiala, J., Kindl, M., et al. *Občanský zákoník. Komentář*. I. díl. 1. vyd. Praha : Wolters Kluwer, 2009, s. 667; Škárová, M. In Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M., et al. *Občanský zákoník. Komentář I, § 1–459*. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2009; v judikatuře pak např. R 55/88: „*Škoda (jako kategorie občanského práva) se chápe jako újma, která nastala (která se projevuje) v majetkové sféře poškozeného a je objektivně vyjádřitelná všeobecným ekvivalentem, tj. penězi, a je tedy (nedochází-li k naturální restituci) napravitelná poskytnutím majetkového plnění, především poskytnutím peněz.*“

⁴⁶ Srov. Sedláček, J. In Rouček, F., Sedláček, J. *Komentář k obecnému zákoníku občanskému*. V. díl. Praha : Linhart, 1937, s. 680.

Nadto ovšem zavádí občanský zákoník tři případy odškodnění nemajetkové újmy, které spočívají v možnosti poskytnout peněžní satisfakci za poškození zdraví nebo života. Jde o jednorázové odškodnění za bolesti poškozeného (bolestné) a jednorázové odškodnění za ztížení jeho společenského uplatnění. V případě usmrcení náleží též pozůstalým satisfakce poskytnutá jednorázovou peněžní částkou (§ 444 odst. 3). Ani v jednom z těchto případů nejde o odškodnění za škody v pravém slova smyslu. Vždy jde pouze o určitou paušalizovanou částku, která je uměle nastavena pro všechny obdobné případy. Přesné finanční vyčíslení újmy na zdraví nebo na životě možné není. Pro jiné případy imateriální újmy speciální úprava v občanském právu neexistuje a nelze se jich ani domáhat v rámci občanskoprávní odpovědnosti za škodu.⁴⁷

Druhým pojmovým znakem škody je požadavek, aby majetková újma byla *vyjádřitelná v penězích*. Občanské právo předvídá náhradu škody v penězích, a pokud je to možné a účelné a požádá-li o to poškozený, umožňuje náhradu škody i uvedením do předešlého stavu. Je tedy zřejmé, že peněžní reparace je zde na prvním místě a jen ve vymezených případech je možné nahradit škodu uvedením do předešlého stavu. Někdy nebude uvedení do původního stavu vůbec možné, zejména pak tam, kde jsou hrazeny škody spojené s újmou na zdraví či na životě.

Vyčíslitelnost v penězích musí být vždy splněna. Újma, kterou nelze vyčíslit, sice nepřestává být újmou, nelze ji však označit za škodu podle občanského práva. Právní ochrana v takovýchto případech nespočívá v žalobě na náhradu škody (půjde např. o ochranu svépomocí podle § 6, ochranu prostřednictvím příslušného orgánu státní správy podle § 5, ochranu negatorní žalobou podle § 126, 127 atd.).

V právní teorii můžeme nalézt několik možných dělení škod podle různých vstupních kritérií. Základním dělením je členění na *škodu skutečnou* (pozitivní, efektivní) a *ušlý zisk*. Toto členění je také jediným, které plyne přímo ze zákona (§ 442 odst. 1 obč. zák.). Další třídění spočívá v rozdělení škod na *škodu osobní a majetkovou*. Osobní škodou je škoda, která sice vznikla v majetkové sféře poškozeného, ale v důsledku zásahu do osobního imateriálního statku, tj. do zdraví, do života (viz výše) aj. Majetkovou škodou je pak škoda, která vznikla zásahem do majetkového (materiálního) statku.⁴⁸ Jiné členění předvídá *škodu smluvní a mimosmluvní*, podle toho, jde-li o porušení právní povinnosti stanovené ve smlouvě nebo o porušení povinnosti stanovené přímo právní předpisem.

⁴⁷ Psutka, J. In Fiala, J., Kindl, M., et al. *Občanský zákoník. Komentář*. I. díl. 1. vyd. Praha : Wolters Kluwer, 2009, s. 667.

⁴⁸ Srov. Švestka, J. *Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku*. Praha : Academia, 1966, s. 92.

2.2 Pojem „ekologická škoda“

2.2.1 Nástin možného pojmání ekologické škody

V situaci, kdy naše právo nezná legální definici pojmu „škoda“, nelze o definici pojmu „ekologická škoda“ vůbec hovořit. Ani názory soudní praxe a nauky na vymezení tohoto pojmu, pokud se s nimi vůbec setkáváme, nejsou zdaleka tak jednotné a obecně vžitě, jak je tomu u škody obecné. Spojeno je to i s často nepřesným používání termínu „škoda“ v nauce práva životního prostředí, které je svojí povahou právem veřejným. Na občanskoprávním pojetí škody proto nijak kategoricky nezakládá, přesto však pojem „škoda“ v různých souvislostech používá. Bylo již řečeno, co je škodou v občanskoprávním smyslu. V následujícím výkladu je třeba vymezit její ekologickou povahu, zároveň je zapotřebí pokusit se odstranit některé rozpory, které při vymezení tohoto pojmu vznikají.

Je patrné, že hlavním problémem při vymezení ekologické škody je skloubit dohromady pojem „škoda“ a pojem „ekologické“. O to se pokusila řada autorů. Za zmínku jistě stojí například dvojí pojetí škody na životním prostředí, tak jak je vymezuje S. Mlčoch.⁴⁹ Ten rozlišuje mezi škodou na životním prostředí v širším slova smyslu, za kterou lze považovat „*škodu na majetku, lidském zdraví, ztrátě na výdělku, tak i vlastní ekologickou újmu, která není prostřednictvím jiných nároků uspokojena nebo odstraněna*“. Škodou na životním prostředí v užším slova smyslu se pak rozumí pouze ta část „*rozsahu škody, která nebyla kompenzována z titulu odstranění škod na majetku, lidském zdraví, ztrátě na majetku apod. Nejčastěji je tato škoda definována jako ekologická újma podle zákona o životním prostředí*“. Je vidět, že se S. Mlčoch v citované publikaci neдрží vymezení pojmu „škoda“, který je obecně v právu používán ve smyslu majetkové újmy podle občanského práva, tak jak byla vymezena výše. V jeho pojetí je tedy škoda brána ve volnějším a širším slova smyslu.

Jiné vymezení pojmu „ekologická škoda“ je možné najít v článku *Škody na životním prostředí – řešení, realita a perspektivy*.⁵⁰ Cílem této studie je jednak popsání současného stavu, jednak možnost nastínění budoucí úpravy. Autoři zmíněné studie vycházejí z občanskoprávního pojmu škody a kombinují jej s vymezením ekologické újmy podle § 10 zákona o životním prostředí. Škodu

⁴⁹ Srov. Mlčoch, S. *Škoda na životním prostředí z pohledu českého práva*. Praha : Centrum pro otázku životního prostředí Univerzity Karlovy, 1998, s. 3.

⁵⁰ Srov. Petržílek, P., Tylová, E., Vícha, O., Hájek, T. *Škody na životním prostředí – řešení, realita a perspektivy*. *České právo životního prostředí*, 2002, č. 3.

je podle nich nutné považovat za újmu v rozsahu poškození produkčních funkcí životního prostředí. Náhradu mimoprodukčních funkcí občanské právo podle autorů neumožňuje, ledaže by se jednalo o havárie. Toto zjednodušeně podané vymezení jistě není mylné. Produkční funkce je vnímána jako ekonomický přínos pro vlastníka a hodnotu tohoto přínosu lze vyjádřit v penězích,⁵¹ a v takovém případě je možné poškození životního prostředí, které povede ke snížení jeho produkčních funkcí, vnímat jako škodu v občanskoprávním slova smyslu. Zároveň je však takové pojetí ekologické škody značně ovlivněno veřejnoprávní dogmatikou práva životního prostředí. Z pohledu občanského práva je na škody na životním prostředí nutno pohlížet jako na majetkové újmy. Jejich omezení jen na újmy na produkčních nebo mimoprodukčních funkcích zde není zásadní. Poškození majetku je majetkovou újmou, bez ohledu na produkční nebo neprodukční povahu.

Jinou definici škody na životním prostředí nabízejí B. Moldan a Z. Štěpánek.⁵² I tyto autoři rozlišují mezi dvěma skupinami škod na životním prostředí. Do první (kterou nazývají škodami typu I) řadí „škody způsobené zprostředkovaně v důsledku poškozování environmentálních statků, resp. narušení kvality environmentálních služeb poskytovaných těmito statky“. Druhou skupinu pak tvoří „škody bezprostředně vzniklé na environmentálních statcích, resp. environmentálních službách“ (autoři tyto škody označují jako škody typu II).

Škody typu I jsou pak například škody na zdraví lidí, škody na materiálních hodnotách (např. škody na budovách a konstrukcích, škody na uměleckých dílech a historických objektech, škody na produkci dříví v lese, škody ve vztahu k zásobování pitnou vodou aj.), škody z omezení podnikatelských aktivit (např. škody z omezení cestovního ruchu, škody z růstu nákladů v průmyslu), škody na nemateriálních hodnotách (škody z omezení estetického vnímání krajiny, škody vzniklé ze snížení neúžitné hodnoty přírody aj.). Škodami spadajícími do typu II jsou podle autorů škody spočívající v narušení složek životního prostředí (ovzduší, vod, půdy, horninového prostředí, fauny a flóry), škody spočívající ve snížení mimoprodukčních funkcí lesa nebo zemědělské krajiny a škody spočívající v narušení, resp. ohrožení ekosystémů (lokálních, regionálních, národních, globálních). Takové pojetí škod na životním prostředí je sice bližší zkoumané výše problematice, stále ovšem nemůžeme toto vymezení přijmout za vlastní.

⁵¹ Srov. Petržílek, P., Tylová, E., Vícha, O., Hájek, T. Škody na životním prostředí – řešení, realita a perspektivy. *České právo životního prostředí*, 2002, č. 3, s. 9.

⁵² Srov. Moldan, B., Štěpánek, Z. *Nástin metodiky ekonomické kvantifikace poškození životního prostředí*. Praha : Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy, 1999, s. 33–34.

Z určení rozsahu obou typů škod je zřejmé, že do nich autoři zařazují i ta poškození, která jsou svou povahou nejmenší. I oni tedy zastávají širší vymezení škody, než je v občanském právu obvyklé. Přitom za škodu na environmentálním statku (tedy složce životního prostředí) nepovažují některé majetkové ztráty na tomto statku přímo způsobené, například již zmínované škody na produkci dřeva v lesích, které není ničím jiným než škodou na lesním porostu (jako majetku konkrétního vlastníka).

2.2.2 Ekologická škoda z pohledu občanskoprávního

Přehled přístupů různých autorů jasně naznačuje variabilitu, s níž lze k vymezení pojmu „ekologická škoda“ přistoupit. Pojetí ekologické škody z čistě občanskoprávního pohledu je ovšem ve vztahu k většině z nich nutně nepoměrně užší. Je zřejmé, že zásadní význam pro stanovení pojmu „ekologická škoda“ má zkoumání toho, k jaké škodě lze vlastně ještě připojit přívlástek „ekologická“. Právo samo o sobě neříká, co je nutné za *ekologické* považovat či co je třeba řadit do ekologického. Stejně jako ve shora uvedených definicích je třeba vyjít z pojmu blízkého, kterým je v našem právu *životní prostředí*.

2.2.2.1 Obecně k pojmu „životní prostředí“

Pojem „životní prostředí“ je v právním řádu stále relativně nový. Péči a ochranu toho, co dnes nazýváme životním prostředím, je možné sice zaznamenat v právu již poměrně dávno, tato ochrana však zpravidla nebyla zamýšlena prvoplánově, ale spíše jako vedlejší efekt úpravy jiné činnosti (např. myslivosti, lesnictví atd.).⁵³ Ještě v době těsně po druhé světové válce převládal názor, že poškození prostředí jako důsledek průmyslové, těžební, investorské a jiné

⁵³ Ani zákony zacílené výslovně na ochranu životního prostředí však nejsou ničím novým. Například v Anglii byl již v roce 1388 vydán zákon o zákazu vyhazování smetí a kalů do stojatých vod a vodních toků. Zákon proti znečišťování ovzduší byl vydán v Anglii v roce 1876. Belgie měla zákon o ochraně přírody již v roce 1911. Ve Francii byl 21. 4. 1906 vydán zákon o ochraně poloh a památek přírodních rázu uměleckého. V některých zemích byly vydávány zvláštní zákony o ochraně léčivých pramenů (ve Francii v roce 1856, ve Španělsku v roce 1874, v Rusku v roce 1885). V jiných zemích braly léčivé prameny na zřetel přímo vodní zákony (např. vodní zákon württenberský ze dne 1. 12. 1900, peruánský ze dne 15. 2. 1902). Nižak nová není ani právní ochrana celých oblastí z důvodu zachování jejich přírodních bohatství (např. Yellowstone národní park byl založen zákonem již roku 1. 3. 1872 – *Yellowstone National Park Act*). Srov. Tilsch, E. Ochrana léčivých pramenů. *Právník*, 1907, s. 213–214; Sum, A. Tvorba a ochrana životního prostředí. *Správní právo*, 1972, s. 76; *Právník*, 1908, *Deník*, s. 839 aj.

podobné činnosti napraví autoregulační schopnost přírody sama.⁵⁴ Zásahy státu formou záměrné péče o životní prostředí byly pokládány, pokud si člověk vůbec uvědomoval jejich potřebu, za zbytečné a snižující výrobcovu konkurenční schopnost.

Tento trend se mění zhruba od 60. let minulého století, kdy začalo být zřejmé, že si příroda se stále narůstajícími negativními vlivy rozličných činností bez vnější regulace sama neporadí.⁵⁵ Zároveň začal člověk vyvíjet takové činnosti a postupy, a to v takovém měřítku, že bylo zřejmé nejen jejich negativní působení na okolní prostředí, ale i to, že není možné předem odhadnout celkový dopad jejich následků. U některých bylo pak přímo patrné, že jsou schopny zcela ohrozit podmínky další existence člověka.⁵⁶ Tyto postupně obecně přijaté závěry byly počátečním impulzem pro vznik zcela nového právního odvětví.⁵⁷ Do té doby roztržitá právní úprava zabývající se ochranou přírody se postupně začala profilovat a stmelovat do jednotného odvětví práva životního prostředí⁵⁸ (ač je pravdou, že netvoří dodnes homogenní kategorii).⁵⁹

54 Srov. Fábry, V. Životní prostředí a péče o životní prostředí (Příspěvek do právní terminologie). *Správní právo*, 1981, s. 214.

55 V tomto směru se na postupném rozvoji práva životního prostředí podílely i některé ekologické katastrofy, kterým bylo možno do budoucna předejít pouze právní regulací. Šlo například o smogovou situaci v Londýně v prosinci 1952, kdy v důsledku kombinace husté mlhy a škodlivin dosáhla koncentrace nebezpečných látek v ovzduší takových hodnot, že na následné dýchací potíže zemřely čtyři tisíce lidí.

56 Šlo například o ztenčování ozonové vrstvy vlivem lidských činností s nepředvídatelnými výslednými účinky na život člověka, o zásadní růst odpadů a zvyšování jejich nebezpečnosti, o rostoucí spotřebu kyslíku dopravou a průmyslovou činností atd.

57 Konstituování práva životního prostředí jako nového právního odvětví bylo postupné a svého času vzbuzovalo poměrně značný zájem právní nauky (srov. např. Klapáč, J. Právo životního prostředí v systému práva. *Právník*, 1981, č. 3; Zástěrová, J. K otázce postavení práva životního prostředí v systému čs. práva. *Právník*, 1988, č. 8–9). Dnes je právo životního prostředí pojímáno jako samostatné odvětví převážně veřejnoprávní povahy, někdy též jako pododvětví správního práva.

58 S potřebou péče o životní prostředí je možné se setkat již v ústavě z roku 1960, která v čl. 15 odst. 2 mluví o státní péči o zvelebování a všestrannou ochranu přírody a zachování krajinných krás. Zákon o státní ochraně přírody pochází dokonce již z roku 1956. Ke konstituování práva životního prostředí blíže např. Vidláková, O., Zářecký, P. Životní prostředí – integrální součást komplexního ekonomického a sociálního rozvoje území. *Správní právo*, 1982, č. 3, s. 148 an.

59 E. Kružíková popsala přílehlavě stav práva životního prostředí v roce 2002 takto: „Přesto, že návrhy zákonů zpracovává především MŽP, nelze říct, že tyto předpisy tvoří konsistentní celek, jehož jednotlivé části jsou vzájemně provázány a zkoordinovány. Z této právní úpravy se naopak stále více stává nepřehledná změť právních norem, se kterou již mají potíže odborníci, kteří se na tuto oblast specializují. Těžko si lze představit, že by to bez problémů zvládnu běžný občan.“ Srov. Kružíková, E. Potřebujeme nový zákon o životním prostředí? *České právo životního prostředí*, 2002, č. 1, s. 17.

Samotný pojem „životní prostředí“ však poměrně dlouho vzbuzoval definiční nejasnosti i v samotném právu životního prostředí. Ty byly způsobeny především jeho používáním v rozličných situacích a v různých oborech zkoumání odlišných od práva, kdy v každé z těchto oblastí dochází k vlastnímu vnitřnímu definování, plně použitelnému zpravidla jen pro vlastní potřeby (ekologie, sociologie, filozofie, architektura atd.). V našem právním řádu se s pojmem „životní prostředí“ můžeme setkat poprvé v předpisech zdravotnických. Nařízení vlády č. 28/1949 Sb., o zdravotních referátech krajských národních výborů, v § 2 odst. 2 č. 3 zavádělo povinnost zdravotního referátu krajského národního výboru pečovat všeobecně o hygienu životního prostředí. Životní prostředí bylo zmiňováno i v souvislosti s „vytvářením socialistického životního prostředí a všestranným posilováním obranyschopnosti státu“ (§ 1 odst. 2 zákona č. 165/1960 Sb., o třetím pětiletém plánu rozvoje národního hospodářství Československé socialistické republiky).

Prvním předpisem spadajícím plně do práva životního prostředí, který používal pojem „životní prostředí“, byl zákon č. 125/1965 Sb., o ochraně volně žijících živočichů. Je zřejmé, že právní předpisy byly nejednotné. Termín „životní prostředí“ používaly v různých souvislostech a významech, obsah pojmu přesně nevymezovaly a rozhodně jej nedefinovaly. Nepodávaly jasnou odpověď na to, zda do životního prostředí zahrnout jen přírodní životní prostředí, nebo i životní prostředí umělé, tzn. zda jde jen o zdravé životní podmínky, nebo je pojem širší atd.⁶⁰

Tato nejasnost přitahovala hojnou pozornost odborné veřejnosti, která se snažila pojem „životní prostředí“ v právu vymežit. Objevovaly se různé přístupy. Zajímavý je závěr, že životní prostředí není pojmem právním, a jeho vymezení proto nemůže ležet v právu, ale ve vědách, které se zabývají vztahem člověka a přírody či zachováním a tvorbou podmínek tohoto vztahu.⁶¹ Dlouhodobě se vedl spor o hmotnou povahu životního prostředí a o to, zda má být životní prostředí pojímáno jako životní prostředí člověka, nebo jako životní prostředí obecné, tedy i prostředí k životu fauny a flóry. Některými autory tak bylo životní prostředí vnímáno jako vlastnost souhrnu přírodních a člověkem vytvořených podstat hmotného světa, kterou působil na společnost a uspokojoval její potřeby.⁶² Jiní obdobně tvrdili, že životní prostředí je souhrnem těch

⁶⁰ Srov. Kislinger, V. K problematice životního prostředí v systému čs. práva. *Právník*, 1980, č. 4, s. 325.

⁶¹ Za právní pojem lze považovat jen takový pojem, jehož určující znaky jsou výslovně nebo implicitně stanoveny právem, tedy pojem, jehož obsah (a tím i rozsah) je právem formalizován. Jiné pojmy nejsou právní pojmy, byť jich právní předpisy používají a byť se bez nich legislativa obejít nemůže. Pro uvedenou nevyjasněnost a formální nezakotvení proto životní prostředí nemůže být právním pojmem. Srov. Kislinger, V. K problematice životního prostředí v systému čs. práva. *Právník*, 1980, č. 4, s. 327.

částí hmotného světa, které mají tu vlastnost, že působí ve vzájemné interakci na člověka v pozitivním i negativním smyslu.⁶³ Další výslovně definovali životní prostředí jako předmět právních vztahů, na rozdíl od vztahů mezi lidmi, které byly předmětem práva.⁶⁴ Řada autorů se přikláněla k širšímu pojetí životního prostředí, podle jejich mínění nešlo jen o složky hmotného světa, ale i o mezilidské vztahy, tedy de facto společenské prostředí.⁶⁵ Mělo pak jít o prostředí, v němž člověk žije svůj společenský a osobní život, které pozůstává ze složky přírodní a složky vytvořené lidskou činností a které za takové uznává právní úprava.⁶⁶ V tomto širším pojetí bylo životní prostředí definováno jako souhrn přírodních, umělých a sociálních složek materiálního světa, které jsou v bezprostřední interakci s člověkem.⁶⁷

K takovému vymezení se klonil například B. Pospíšil, který životní prostředí viděl jako záležitost dvou vzájemně se proklínajících a navzájem se ovlivňujících sfér přírody, v níž se uplatňují přírodně-fyzikální, chemické a biologické zákonitosti, a společnosti, kde platí zákony společenského vývoje.⁶⁸ Životní prostředí se pak podle něj skládá ze složky věčné, která se sama skládá ze složky přírodní (např. vzduch, voda, půda aj.) a složky uměle vytvořené (např. různé výrobky, budovy, stavby, prvky infrastruktury atd.), a složky společenské (sociální), která je představována společensky zprostředkovaným vztahem člověka k přírodě. Životní prostředí ostatních živých organismů je tvořeno jen složkou věčnou.

Všechna výše uvedená vymezení představují jen výseč ze všech učiněných pokusů o přesné definování životního prostředí. Jejich sjednocujícím znakem, který se odráží ve většině vymezení, je pojmání životního prostředí jako hmotného okolí člověka, v němž člověk žije, s nímž je ve vzájemném působení. Hmotně pojímané životní prostředí bylo logicky děleno na složky (někdy také stránky, komponenty či úseky) životního prostředí. Vymezení složek (či stránek, komponentů atd.) bylo různými autory podáváno různě. Obecně však bylo přijímáno, že složkou životního prostředí je určitá relativně samostatná, avšak přesto s jinými složkami vzájemnými vazbami spojená část hmotného

⁶² Srov. Madar, Z., Pfeffer, A. *Životní prostředí (lexikon)*. Praha : Orbis, 1973, s. 555 an.

⁶³ Srov. Fábry, V. Životní prostředí a péče o životní prostředí (Příspěvek do právní terminologie). *Správní právo*, 1981, s. 223.

⁶⁴ Srov. Kindl, M. Některé otázky ochrany životního prostředí z hlediska právní odpovědnosti. *Správní právo*, 1983, s. 52.

⁶⁵ Srov. např. Klapáč, J. Vymedzenie pojmu životné prostredie a predmet jeho kodifikovanej právnej úpravy, *Právny obzor*, 1976, č. 7.

⁶⁶ Srov. Klapáč, J. K niektorým otázkám právnej terminológie v oblasti tvorby a ochrany životného prostredia, *Právny obzor*, 1977, č. 7, s. 551 an.

⁶⁷ Srov. Demek, J. *Životní prostředí Československé socialistické republiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978, s. 13.

⁶⁸ Srov. Pospíšil, B. K vymezení pojmu životní prostředí. *Právník*, 1981, s. 32.

světa, která je v interakci s člověkem a od jiných částí se odlišuje svojí fyzickou, chemickou a biologickou podstatou a svými vlastnostmi, jimiž může různě působit na člověka.⁶⁹ Přesné vymezení obsahu životního prostředí, a to toho, co konkrétně tvoří jeho jednotlivé složky, podal svého času statistickým shrnutím dosavadních poznatků právní vědy například M. Kindl.⁷⁰ Za složky životního prostředí byly považovány voda, půda, ovzduší, les, flóra, fauna, nerostné bohatství, sídelní útvary a kulturní památky.⁷¹

Uvedené závěry učiněné právní naukou se staly základem pro obecné definování životního prostředí přímo v právním předpisu, konkrétně v zákoně č. 17/1992 Sb., o životním prostředí. Podle § 2 tohoto zákona je jím „vše, co vytváří přirozené podmínky existence organismů včetně člověka a je předpokladem jejich dalšího vývoje. Jeho složkami jsou zejména ovzduší, voda, horniny, půda, organismy, ekosystémy a energie.“

Je patrné, že zákon vymezuje životní prostředí ve dvou směrech. Zprvce obecně jako vše, co vytváří podmínky existence a vývoje člověka a organismů. Jde tedy o životní prostředí jak člověka, tak všech ostatních organismů. Životním prostředím je přitom vše, co vytváří, resp. může vytvářet podmínky jejich přirozeného vývoje. V této části definice se tedy vymezení životního prostředí striktně nedrží jeho pojetí jako hmotného okolí člověka. Zákon příkladmo uvádí, z čeho se životní prostředí skládá, tedy jaké jsou jeho složky (ovzduší, voda, horniny, půda, organismy, ekosystémy a energie). Dále přitom rozvádí pojem „ekosystém“, který vymezuje jako funkční soustavu živých a neživých složek životního prostředí, jež jsou navzájem spojeny výměnou látek, tokem energie a předáváním informací a které se navzájem ovlivňují a vyvíjejí se v určitém čase. Takto vymezený ekosystém lze najít na různých úrovních, můžeme mluvit o ekosystému krajiny, lesa, rybníka, města, slatě aj.

Demonstrativní vymezení složek dává prostor pro rozšiřování obsahu pojmu a také pro speciální úpravu v jiných zákonech. Například zákon o ochraně

⁶⁹ Srov. Fábry, V. Životní prostředí a péče o životní prostředí (Příspěvek do právní terminologie). *Správní právo*, 1981, s. 223–224.

⁷⁰ Srov. Kindl, M. Některé metodologické otázky zkoumání právní péče o životní prostředí zejména z hlediska vymezení tohoto pojmu. *Právník*, 1989, č. 5, s. 424 an.

⁷¹ V tehdejší právní nauce je možné se setkat i s poněkud odlišným určením jednotlivých složek životního prostředí, které odráželo platnou právní úpravu zabývající se regulací jednotlivých oblastí. Složkami životního prostředí tak byly: péče o zdraví lidu, péče o čistotu ovzduší, péče o vodu, péče o ochranu půdy, péče o ochranu před hlukem, péče o ochranu přírody, péče o rozmístění činnosti v prostoru a o krajinu, péče o les, péče o bezpečné odstraňování a likvidaci odpadů, péče o ochranu kulturních památek, péče o pracovní prostředí. Je zřejmé, že toto vymezení se plně neshoduje s pojetím složky jako hmotné části světa obklopujícího člověka. Srov. Madar, Z. Problematika životního prostředí ve vztahu k správnímu právu. *Právník*, 1975, č. 9, s. 825–827; Pospíšil, B. Životní prostředí jako právní kategorie. *Socialistická zákonost*, 1980, č. 9, s. 521 an.

zemědělského půdního fondu v § 1 stanoví, že zemědělský půdní fond je základním přírodním bohatstvím naší země, nenahraditelným výrobním prostředkem umožňujícím zemědělskou výrobu a je jednou z hlavních složek životního prostředí.⁷²

2.2.2.2 Životní prostředí z pohledu práva občanského

Podané vymezení životního prostředí je dnes obecně přijímáno jako základní. Z pohledu této práce však jeho použití bez dalšího není možné. Nelze odhlédnout od toho, že zákon o životním prostředí představuje, stejně jako ostatní předpisy práva životního prostředí, z valné části veřejnoprávní úpravu a s tím koresponduje i vymezení pojmů v něm podané, které odpovídá potřebám práva veřejného a mechanismům v něm používaným. Zákon o životním prostředí konstruuje jiný odpovědnostní model, kterým je ekologická újma (blíže kapitola 2.3). Ta má sice s odpovědností za škody řadu společných znaků, zůstává však stále veřejnoprávním institutem.

Jakkoli je tedy možné i při vymezení soukromoprávní povahy životního prostředí vyjít z výše uvedené definice životního prostředí, bude zároveň nutné ji modifikovat pro účely občanského práva, a to zejména s ohledem na příslušná ustanovení občanského zákoníku. Ten v § 118 říká, co může být předmětem občanskoprávních vztahů. Jsou to věci, a pokud to jejich povaha připouští, také práva a jiné majetkové hodnoty. Vedle toho mohou být předmětem občanskoprávních vztahů též byty a nebytové prostory. Budeme-li konfrontovat toto základní vymezení majetkových hodnot, které mohou být předmětem občanskoprávních vztahů, s výše podanou definicí životního prostředí, můžeme hned některé vyloučit. Je zřejmé, že voda, půda, živočichové, porosty aj. nejsou ani právy, ani bytem nebo nebytovým prostorem a s největší pravděpodobností ani jinou majetkovou hodnotou. Z celého výčtu předmětu právních vztahů tak zůstávají už jenom věci.

Je tedy patrné, že na životní prostředí v soukromém právu je nutno pohlížet jako na soubor věcí v právním slova smyslu, a tudíž i ochrana životního prostředí v soukromém právu je možná zprostředkovaně jako ochrana věcí.⁷³ Životní prostředí však nelze považovat za věc hromadnou. Přestože jeho

⁷² O povaze zemědělského půdního fondu bude pojednáno dále. Na tomto místě je třeba poznamenat, že pojem „půda“ (podle zákona o životním prostředí) a pojem „zemědělský půdní fond“ (podle zákona o ochraně zemědělského půdního fondu) se nekryjí.

⁷³ Srov. Zástěrová, J. Zamyšlení nad možnostmi a mezemi normativní úpravy náhrady způsobené újmy v rámci práva životního prostředí. *Právník*, 1993, č. 12, s. 1001; Damohorský, M. Ekologická újma – nový pojem našeho právního řádu. *Právní praxe*, 1994, č. 5, s. 249; Kindl, M., David, O. *Úvod do práva životního prostředí*. Plzeň : ZČU, 2000, s. 20.

jednotlivé složky jsou vzájemně propojeny, nepatří všechny jednomu vlastníkovi a navíc mnohé z nich vůbec nejsou věcí, a nemohou být tudíž ani částí věci hromadné. Na tom nic nemění ani skutečnost, že jako celek je mnohdy považováno za celospolečenskou hodnotu. Označení státu, společnosti, popř. lidstva za vlastníka či majitele životního prostředí nemá občanskoprávní význam.

Ke stejným závěrům lze dospět, vyjdeme-li z pojmu škody a předmětu poškození v občanském právu. Prostřednictvím občanskoprávní odpovědnosti dochází k ochraně životního prostředí, ale ta není sledována prvoplánově, jak je tomu v právu veřejném. Ochrana životního prostředí je tu spíše vedlejším produktem ochrany soukromých majetkových zájmů, především pak zájmů vlastnických. Na životní prostředí, má-li být poškozeno, je vždy nutné pohlížet jako na „něčí“ majetek. Jedinými nemajetkovými hodnotami chráněnými v rámci institutu odpovědnosti za škodu jsou život a zdraví, které však nejsou řazeny pod pojem „životní prostředí“. Předmětem poškození je tedy podle našeho práva majetek,⁷⁴ z pohledu této práce pak především majetek, který má povahu věci.

Pokud bychom za primární objekt obecně vyjádřené ekologické odpovědnosti považovali ochranu přirozených podmínek existence člověka a ostatních organismů a dále podmínky jejich dalšího rozvoje a jako na objekt druhotný by bylo nahlíženo na složky životního prostředí v zákoně příkladmo vyjmenované (tzn. voda, ovzduší, půda, horniny, ekosystémy aj.),⁷⁵ pak v případě občanskoprávně pojímané odpovědnosti za ekologické škody je nutné obecný objekt modifikovat tak, že se jedná o ochranu vlastnictví a dalších práv k věcem v právním slova smyslu. Ochrana konkrétních věcí (složek životního prostředí) bude probíhat skrze ochranu vlastnictví jakožto právního vztahu.⁷⁶

Ty složky životního prostředí, které nejsou a v mnoha případech ani nemohou být předmětem vlastnictví, nemohou být ani chráněny občanským právem. Jejich ochrana je proto ponechána veřejnému právu, které je chrání jako objekty, na jejichž uchování, neporušení, kvantitě a kvalitě je určitý veřejný zájem.⁷⁷

2.2.2.3 Ekologická škoda v občanském právu – shrnutí

Je zřejmé, že za ekologickou škodu je třeba považovat škodu vzniklou na životním prostředí. Zároveň by se mělo vždy jednat o újmu na majetku, občanskoprávní pojetí škody je vždy determinováno způsobitelným předmětem

⁷⁴ Srov. Knappová, M. Vznik a splnění závazků k náhradě škody. *Právník*, 1979, č. 11, s. 1049.

⁷⁵ Konkrétním předmětem takovéto odpovědnosti je přesně určená složka přírody poškozená v konkrétním případě.

⁷⁶ Srov. Knapp, V. Úvahy o občanskoprávní ochraně vlastnictví. *Stát a právo*, 1957, sv. II., s. 37.

⁷⁷ Srov. Damohorský, M. Kodifikace soukromého práva a ochrana životního prostředí. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, 2003, č. 1–2, s. 176.

poškození. Vyjdeme-li z těchto předpokladů, můžeme po vzoru některých předstředěných sdělení vymezit v zásadě dva typy škod, které jsou škodami v občanskoprávním smyslu slova a zároveň vykazují „ekologické“ charakteristiky. Škodami typu I jsou majetkové škody přímo na jednotlivých složkách životního prostředí. Přitom „majetkovost“ budeme pojímat stejně jako u jakékoli jiné škody. Zde je možné pouze obecně konstatovat, že některé složky životního prostředí nemohou být předmětem vlastnictví, nejsou ani věcmi, ani jiným majetkem v soukromoprávním slova smyslu, a škoda jako klasický institut soukromého práva na nich vzniknout nemůže.⁷⁸ Takové pojetí ekologické škody zužuje celou problematiku na případy, kdy vzniká škoda vlastníku věci, přičemž tato věc je pro svou povahu zároveň složkou životního prostředí. Ztrátu na složkách, které nemají povahu věci v právním slova smyslu, nelze řešit v rámci odpovědnosti za škodu. V tomto smyslu chápeme škodu na životním prostředí řada autorů.⁷⁹

Druhou možností je považovat za ekologické škody i škody způsobené zprostředkovaně poškozením složek životního prostředí (škody typu II). Tím se samozřejmě rozsah pojmu ekologické škody značně rozšiřuje. I v tomto případě půjde pochopitelně o majetkové újmy vyjádřitelné v penězích, předmětem poškození tady ovšem nemusí být životní prostředí. Podle této rozšířené koncepce není zjištění, zda byla na složce životního prostředí způsobena majetková škoda, rozhodující. Důležité je, že v důsledku zničení, narušení či zmenšení kvality některé ze složek životního prostředí došlo k následné újmě majetkové povahy, a to už bez ohledu na to, má-li nebo nemá-li tato škoda něco společného s ekologií a životním prostředím. Porušení složky životního prostředí je v tomto případě pouze zprostředkovatelem neboli jednou z příčin vzniku majetkové škody (tato škoda pak může vzniknout na jiné složce životního prostředí nebo na jakémkoli jiném předmětu soukromoprávních vztahů).

Připustíme-li existenci obou typů ekologických škod, může vzniknout několik variant:

1. Poškozená složka životního prostředí **není** předmětem občanskoprávních vztahů, ale následná škoda **vzniká** na předmětu občanskoprávních vztahů (škoda typu II).

Půjde například o situace, kdy je „poškozeno“ ovzduší vypuštěním jedovatých plynů. Majetková škoda na ovzduší vzniknout nemůže. Ovzduší není

⁷⁸ Které složky životního prostředí jsou majetkem, resp. věcí z pohledu občanského práva, a tím i způsobilým předmětem poškození, je blíže rozebíráno v kapitole 3.

⁷⁹ Například M. Damohorský uvádí, že „škoda v občanskoprávním smyslu může vzniknout jen na těch složkách, částech či komponentách životního prostředí, které jsou věcmi v právním slova smyslu (či jejich součástmi nebo příslušenstvím) a které jsou schopné, aby byly konkrétním subjektem vlastněny“. Srov. Damohorský, M. *Ztráty na životním prostředí z pohledu českého práva*. Praha : Karolinum, 1999, s. 88.